

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Johanna Arvidsson

Det förstärkta laglottsskyddet – Hur verksam är regeln?

Examensarbete
20 poäng

Handledare:
Universitetslektor Eva Ryrstedt

Ämnesområde:
Familjerätt

Termin:
Vårterminen 2004

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Inledande kommentarer	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Avgränsningar och disposition	5
1.4 Metod och material	5
2 HISTORIK	7
2.1 Inledande kommentarer	7
2.2 Bakgrund	7
2.3 Vad är laglott?	8
2.4 Laglottens framväxt	8
2.4.1 Testamente	8
2.4.2 1928 års arvs lag	10
2.4.3 1987 års lagstiftning	10
2.5 Det förstärkta laglottsskyddet	13
2.6 Efterlevande make får rätt att ta arv	13
2.6.1 1920 års lag	13
2.6.2 1928 års arvs lag	14
2.6.3 1969 års arvsrättsreform	15
2.6.4 1987 års lagstiftning	16
2.7 Avslutande kommentarer	16
3 GÄLLANDE RÄTT	18
3.1 Laglotten	18
3.2 Det förstärkta laglottsskyddet	19
3.2.1 Inledande kommentarer	19
3.2.2 Två situationer då gåvan omfattas av 7 kap. 4 § ÄB	20
3.2.2.1 Givaren väntar döden inom kort	20
3.2.2.2 Givaren beräknar att behålla nyttan av egendomen	21

3.2.3	Gåvan utgörs av förmånstagarförordnande	23
3.2.4	Undantag för regelns tillämpning	24
3.2.5	Beräkning av återbäringen	24
3.2.6	Regler för situation då gåva givits till bröstarvinge	25
3.2.7	Regler för situation då gåvor givits till flera personer	26
3.2.8	Gåva och testamente föreligger samtidigt	27
3.2.9	Återbäringsskyddighetens fullgörande	27
3.2.10	Väckande av talan	28
3.2.11	Processuella frågor	29
3.2.12	Gåvoutfästelse	30
3.3	Kritik mot det förstärkta laglottsskyddet	30
3.4	Avslutande kommentarer	32
4	EMPIRI	33
4.1	Undersökning av underrättsfall	33
4.1.1	Bakgrund	33
4.1.2	Domarna	33
4.1.2.1	Underlag	33
4.1.2.2	Lunds tingsrätt	33
4.1.2.3	Malmö tingsrätt	34
4.1.3	Resultat	34
4.1.3.1	Inledande kommentarer	34
4.1.3.2	Dom	34
4.1.3.3	Förlikningsavtal	34
4.1.4	Exempel på fall i vilket domstolen dömt	35
4.1.5	Avslutande kommentarer	36
4.2	Intervjuer	37
4.2.1	Bakgrund	37
4.2.2	Genomförande	37
4.2.3	Resultat	37
4.2.3.1	Fråga 1: Hur många fall per år kommer du i kontakt med som rör det förstärkta laglottsskyddet?	37
4.2.3.2	Fråga 2: Hur brukar de fall som du kommer i kontakt med lösas?	38
4.2.3.3	Fråga 3: Vilken inställning brukar klienterna ha till sin tvist?	39
4.2.3.4	Fråga 4: Vilka är dina reflektioner över det förstärkta laglottsskyddets tillämpning idag?	39
4.2.4	Avslutande kommentarer	41
5	ANALYS	43
	BILAGA	49
	KÄLLFÖRTECKNING	50
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	52

Sammanfattning

Laglotten finns till för att skydda bröstarvingars arv i situationer då arvlåtaren har skrivit ett testamente. Laglotten utgör hälften av arvsdelen. Bröstarvingen måste göra sin rätt gällande för utfående av laglotten. Görs inte detta inom sex månader från tidpunkten då bröstarvingen delgivit testamente mister bröstarvingen denna rätt.

Det förstärkta laglottsskyddet är en regel som tillkommit för att skydda bröstarvingar såtillvida att de alltid ska ha en möjlighet att få ut sina laglotter när en förälder dör. Föräldern kan ibland ha ett intresse av att skänka sin egendom till någon annan så att bröstarvingar inte ska kunna få ut någon egendom. Regeln innebär att om en gåva omfattas av regelns tillämpning kan gåvogivaren bli tvungen att återbetala den del av gåvan som inskränker bröstarvingarnas laglotter.

Regeln om det förstärkta laglottsskyddet finns i 7 kap. 4 § ärvdabalken (ÄB). Vad som främst beaktas vid en bedömning om huruvida regeln är tillämplig är om gåvan till syftet är att likställa med testamente. Detta innebär att gåvan ges för att personen vill påverka hur egendomsfördelningen kommer att se ut efter dennes död. Gör gåvogivaren inte någon uppoffring p.g.a. gåvan talar detta för att den faller inom tillämpningsområdet för 7 kap. 4 § ÄB. Exempelvis kan det handla om att gåvan ges med förbehållet att givaren ska behålla nyttjanderätten under återstoden av sitt liv. Givaren kan också vänta döden inom kort och på så sätt anser han sig inte ha någon nytta av egendomen.

Det förstärkta laglottsskyddet i 7 kap. 4 § ÄB är en mycket verksam regel även om det inte tydliggörs genom att regeln tillämpas i tvister som avgörs i rätten. Istället leder tvisterna ofta till en förlikning där den som hävdar sin rätt till laglott får någon typ av ersättning för detta. Det behöver inte alltid vara det som motsvarar den kränkta laglotten.

Förord

Jag vill tacka Anna Björklund och Charlotta Ryde för att ni har tagit er tid att gå igenom uppsatsen och ge er kritik. Jag vet att ni har haft mycket att göra med era egna studier och jag är mycket tacksam. Tack till min handledare Eva Ryrstedt för all hjälp och inspiration som hjälpt mig att genomföra ett bra arbete. Din positiva inställning och din uppmuntran har betytt mycket för mig. Ett stort tack till de advokater som tog sig tid för min intervju. Jag har på så sätt fått svar på frågor som bäst kunde besvaras av er som jobbar med arvsrätt. Med hjälp av er kunskap kunde jag få fram uppgifter som verkligen gjort att min uppsats fått liv. Den diskuterar något som inte särskilt ofta aktualiseras i den juridiska debatten. Tack också till min sambo, Robert, för ditt stöd genom hela arbetet. Jag är tacksam för allt du gjort som har underlättat för mig.

Lund 2004

Johanna Arvidsson

Förkortningar

FAL	Lag (1927:77) om försäkringsavtal
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avd II
prop.	proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
VgL	Västgötalagen
ÄB	Ärvdabalk (1958:637)
ÄktB	Äktenskapsbalk (1987:230)

1 Inledning

1.1 Inledande kommentarer

När en person avlider kommer normalt bröstarvingarna att dela på den kvarlåtenskap som finns. De lika stora delarna utgör bröstarvingarnas arvslotter. Har den avlidne skrivit ett testamente som omfattar hela egenskapen finns det ingen egendom kvar som kan gå till bröstarvingarna. I dessa situationer kommer laglottsskyddet in. Bröstarvingarna har rätt att få hälften av det som skulle ha utgjort arvsloten i laglott. Har istället den avlidne givit bort sin egendom under sin livstid aktualiseras det som kallas det förstärkta laglottsskyddet. Detta innebär att gåvotagaren blir tvungen att återbetala den del av gåvan som kränker bröstarvinges laglott. Både laglottsskyddet och det förstärkta laglottsskyddet blir endast gällande i de fall då bröstarvinge gör sin rätt gällande.

Det förstärkta laglottsskyddet är ett område inom rätten som inte är särskilt uppmärksammat. Problem kan uppstå i situationer där något givits bort i gåva och detta sedan ska återföras till egendomsmassan efter att tio eller kanske t.o.m. tjugo år har passerat sedan egendomen gavs bort. Vid den tidpunkten uppstår frågor om värdet av det som givits bort.

På området finns relativt lite rättspraxis från Högsta domstolen (HD). Svaret till varför det är på det här sättet är inte självklart. Olika anledningar kan tyckas vara förklaringen till varför det är så. Förhoppningen är att jag genom denna uppsats ska ge ett svar på denna fråga.

Lagloten är fast förankrad i det svenska rättssystemet. Det har dock funnits förslag om att ta bort den. Så långt har det dock aldrig gått. Frågan kan ställas om det ligger i tiden att ha ett förstärkt laglottsskydd som skyddar bröstarvinges laglott. Jag har förståelse för att det sågs beaktansvärt i Sverige för hundra år sedan. På den tiden var en bröstarvinge beroende av sin laglott för sin försörjning. Idag ser situationen annorlunda ut. Det ligger helt enkelt i våra värderingar att ett barn ska ärva sina föräldrar. Det kan diskuteras huruvida detta går ihop med de nya familjebildningar som kan ses i vårt samhälle i vår tid. Människor hinner ingå i flera parförhållanden under sin livstid. Det är vanligt förekommande att en person skaffar barn med mer än en person. Under dessa förhållanden uppstår situationer där barnen i familjen inte behöver vara avkomlingar till båda de vuxna personerna i hushållet. Den efterlevande makens rätt att ärva den andra maken med fri förfoganderätt hänger samman med att de bröstarvingar som finns är gemensamma. Bröstarvinges arvslott går före den efterlevande makens rätt i de situationer då bröstarvingar finns som inte är barn till den efterlevande maken. Detta betyder att den efterlevande maken inte har någon rätt till den avlidnes egendom i de fall makarna inte har några gemensamma barn. För att den efterlevande maken ska få överta egendom

måste ett testamente skrivas. Bröstarvingen har trots detta rätt till sin laglott. I dessa fall kan det vara svårt att se att laglotten skulle vara något beaktansvärt. I vårt samhälle idag anser många människor att den efterlevande maken har rättigheter. Egentligen är dessa rättigheter svaga. Eftersom det har bestämts att efterlevande make ska ha rättigheter skulle det eventuellt vara önskvärt att dessa rättigheter var starkare. Enligt min uppfattning är den efterlevande maken i många fall mer beroende av att få behålla den avlidnes kvarlåtenskap än vad bröstarvingen är av att få ut sitt arv. För den efterlevande maken kan det få ödesdigra konsekvenser, som att bli tvungen att flytta från sitt hem, för att möjliggöra tillgodoseande av bröstarvinges arv.

1.2 Syfte och frågeställningar

Mitt syfte med denna framställning är att belysa ett rättsområde som inte helt är utrett. Jag vill klargöra hur verksam regeln om det förstärkta laglottsskyddet är i vårt samhälle.

- Vilken är anledningen till att det förstärkta laglottsskyddet finns i Sverige?
- Vad fyller denna bestämmelse för funktion?
- Hur används denna regel i praktiken?

1.3 Avgränsningar och disposition

Avgränsningar har jag gjort så tillvida att jag har gjort undersökningar i två tingsrätter. För att kunna dra generella slutsatser av materialet hade det krävts fler undersökningar. Samma sak gäller för mina intervjuer. Jag har gjort dessa avgränsningar p.g.a. att en uppsats av denna storlek inte har givit mig mer tid till att göra fler undersökningar och intervjuer.

Jag har valt att börja med en genomgång av laglottens framväxt. Detta har gjorts för att se dess bakgrund och därigenom få en förståelse för varför det förstärkta laglottsskyddet finns i rättssystemet i Sverige. För att klargöra laglottens position kommer jag även att gå igenom framväxten av efterlevande makes rättigheter. Jag kommer sedan att gå över till att beskriva vad som nu är gällande rätt. Därefter kommer fokus vara på en underrättsundersökning med syftet att utreda hur verkligheten följer det som kan anses vara gällande rätt. I min empiriska studie kommer jag även att genomföra intervjuer. Jag avslutar med en sedvanlig analys. I denna görs reflektioner över gällande rätt och de resultat som jag har fått fram i min empiriska studie.

1.4 Metod och material

Jag har använt mig av en rättsdogmatisk metod för att klarlägga bakgrunden till laglotten och det förstärkta laglottsskyddet samt att kunna fastställa vad

som är gällande rätt. Jag har också genomfört en empirisk undersökning. I denna finns en undersökning av underrättsfall. Min studie grundar sig på fall från både Lunds tingsrätt och Malmö tingsrätt. Jag vill utröna hur domstolen dömer i de fall där det förstärkta laglottsskyddet aktualiseras. Syftet har varit att se vilka kriterier som är avgörande för domstolens bedömningar. För att komplettera undersökningen har jag även intervjuat framstående jurister på arvsrättsområdet.

Det material jag har använt mig av är sedvanliga förarbeten. Doktrinen som finns på området har också varit till stor hjälp. Tyvärr finns det inte mycket litteratur som rör det förstärkta laglottsskyddet. Därefter har jag studerat avgöranden från Lunds och Malmö tingsrätter. Jag har även använt mig av intervjuer som jag genomfört med framstående advokater. Advokaterna har jag valt ut med hjälp av tips från verksamma jurister. Tillvägagångssättet var att jag talade med en jurist som gav mig tips på advokater jag eventuellt kunde intervjua. Dessa gav mig i sin tur nya namn som jag kunde använda mig av. Jag har genomfört fem intervjuer. Flera av de advokater jag kontaktat har inte ansett sig ha kunskap nog att besvara frågorna.

2 Historik

2.1 Inledande kommentarer

I detta avsnitt kommer jag att ge en kort bakgrund till laglottsinstitutet. Jag behandlar laglottens tillkomst och dess utveckling. Det finns en konflikt mellan arvingars laglottsskydd och den efterlevande makens rättigheter. För att kunna förstå konflikten kommer utvecklingen av laglottsinstitutet och efterlevande makes rättigheter belysas. Konflikter kan också uppstå mellan person vilken den avlidne har velat gynna i sitt testamente och bröstarvingarna som har rätt till laglott. Utifrån detta belyses vilka faktorer som har spelat in i avväganden om vems intressen som väger tyngst.

2.2 Bakgrund

Den svenska rätten bygger på germansk rätt. Ur denna kom en släktarvsrätt som i stort sett var obegränsad. Blodsband bestämde helt och hållet arvsrätten. I denna rätt blev parentelprincipen gällande när det var frågan om arvsfördelning.¹ Denna princip innebär att släkten indelas i grupper som kallas parentel. En parentel består av en person och dennes avkomlingar. Arvlåtaren och dennes avkomlingar bildar den första parentelen, arvlåtarens föräldrar och deras avkomlingar bildar andra parentelen och arvlåtarens mor- och farföräldrar och deras barn bildar den tredje parentelen. Det finns tre arvsklasser. I den första arvsklassen ingår den första parentelen osv. Inom arvsklasserna föreligger istadarätt. Istadarätten innebär att om en arvinge har avlidit före arvlåtaren kommer denna arvinges egna arvingar att träda i dennes ställe. I den tredje arvsklassen ingår endast mor- och farföräldrar och deras barn. Kusiner ärver inte.² Finns det inga arvingar i dessa arvsklasser kommer egendomen att tillfalla allmänna arvsfonden enligt 5 kap. 1 § ÄB.

På 1800-talet skedde en förändring i hur man såg på kvinnas rätt att få ta arv. Under denna tid fanns det olika lagstiftning i städerna och på landet. Genom en förordning fick kvinnor år 1845 samma arvsrätt som män på landet. I städerna hade kvinnorna redan samma rättigheter som männen i arvsavseende. Släktens rätt till arv kom att gälla fram till dess att 1928 års arvslag blev gällande då efterlevande make fick en roll i arvsrätten.³

¹ Saldeen, Åke, Arvsrätt, Uppsala 2001, s. 26.

² Saldeen 2001, s. 36 ff.

³ Saldeen 2001, s. 27.

2.3 Vad är laglott?

Arvslotten utgör den del av kvarlåtenskapen som en arvinge får när en arvlåtare avlider. Finns det tre arvingar har var och en rätt till en arvslott som utgör en tredjedel av kvarlåtenskapen. Laglottssystemets syfte är att tillförsäkra bröstarvingar en viss del i kvarlåtenskapen efter en död förälder och att skapa viss rättvisa mellan de arvingar som finns. Laglottsskyddet blir bara aktuellt om den avlidne har testamenterat bort sin egendom.⁴

Lagloten tillkommer arvlåtarens barn. Om detta barn är dött träder istället dess barn i sin förälders ställe. Laglott är den del av arvet som inte kan tas ifrån en bröstarvinge med hjälp av testamente. Lagloten utgör hälften av arvslotten, vilket följer av 7 kap. 1 § ÄB. Varje arvinge har således en laglott och dessa laglotter tillsammans utgör hälften av hela kvarlåtenskapen. Den andra hälften av kvarlåtenskapen blir den disponibla kvoten. Arvlåtaren kan disponera över denna på det sätt som han eller hon finner lämpligt. Lagloten innebär inte att en arvinge kan kräva viss egendom ur kvarlåtenskapen, utan bara rätt till egendom av detta värde.⁵

En person kan få ut sin arvslott utan att göra anspråk därom om det inte finns något testamente. Finns ett testamente har en bröstarvinge istället rätt till sin laglott. Den som är berättigad till laglott får inte ut denna automatiskt. Det krävs att arvingen framställer ett anspråk om utfående av denna. Arvingen måste begära jämkning av testamentet enligt 7 kap. 3 § ÄB, inom sex månader från det att arvingen har delgivits testamentet, såsom föreskrivs i 14 kap. 5 § ÄB.⁶

2.4 Laglottens framväxt

2.4.1 Testamente

Testamentet infördes i svensk rätt på 1200-talet. Detta gjordes under kyrkligt inflytande. Kyrkan hade nämligen ett intresse av att människor skulle kunna testamentera egendom till kyrkan. Införandet av testamentsrätten togs inte emot med öppna armar i Sverige. En strid uppstod mellan släkten och kyrkan. För att försöka att mildra denna strid infördes huvudlottssystemet i den yngre västgötalagens (VgL) kyrkobalk. Detta innebar att arvlåtaren kunde dela sin egendom mellan sig och sina arvingar. Arvlåtaren kunde sedan testamentera bort den del som tillföll honom själv. Att testamentsinstitutet var kyrkligt kunde märkas i att testator utan arvingarnas samtycke endast fick testamentera bort sin egendom till kyrka eller kloster. Det fanns regler som sa att en arvinge inte fick vägra ge sitt

⁴ Saldeen 2001, s. 98 ff.

⁵ Saldeen 2001, s. 101.

⁶ Saldeen 2001, s. 102.

samtycke till att arvlåtaren testamenterade fast egendom till kyrkan, om detta inte överskred en 1/24 av den fasta egendomen.⁷

På grund av stridigheter mellan inhemsk rätt och kyrklig rätt kom landslagen att sakna bestämmelser angående testamente. Istället blev arvejordssystemet det härskande. Dessa regler fanns angivna i upplandslagen. De innebar att en person kunde ge bort hela sin arvejord till kyrka och kloster med samtycke från arvingarna. Saknades samtycke fick endast en tiondel av arvejorden ges bort till kyrka och kloster. En person kunde ge så mycket han önskade av sitt lösöre till kyrka och kloster. Var ändamålet något annat krävdes arvingarnas samtycke.⁸

I städerna tillämpades däremot ett helt annat system. Där fanns nämligen ett laglottssystem. Detta innebar att en person som hade barn inte kunde testamentera sin egendom utan dessas samtycke. En barnlös person kunde genom testamente skänka bort en tredjedel av sin egendom. De övriga två tredjedelarna skulle gå till arvingarna som en slags laglott.⁹

Det fanns ett behov av att reglera testamenten. Detta gjordes i 1686 års testamentsstadga. I denna behölls den gamla uppdelningen i landsrätt och stadsrätt vilka hade olika regler att gå efter. Landsrätten sa att över arvejord fick inte ägaren förfoga genom testamente. Däremot kunde denne, om arvejorden var den enda tillgången, skänka en tiondel av arvejorden till kloster eller kyrka. När det gällde lösören förelåg i princip en rätt för personen att göra som denne ville med egendomen. Undantag gjordes om det fanns omyndiga barn som behövde egendomen för att kunna få en värdig uppfostran. Det var endast män som i full utsträckning kunde testamentera bort sin egendom. En hustru kunde testamentariskt bestämma över sin giftorättsandel och enskilda egendom med mannens råd och samtycke. Kvinnan stod nämligen under mannens målsmanskap. Giftasvuxna jungfrur, alltså de som fyllt 15 år, tilläts att testamentera sin egendom.¹⁰

Även i 1734 års lag bibehölls skillnaden mellan landsrätt och stadsrätt. Enligt stadsrätten, i vilken laglottssystemet fortfarande praktiserades, fick testator större frihet. Han fick testamentera bort en sjättedel av sin egendom om det fanns bröstarvingar, hälften av egendomen om det fanns andra svenska arvingar och hela kvarlåtenskapen kunde testamenteras bort om det bara fanns utländska arvingar. Det gjordes dock gällande att systemet var alltför konservativt och genom en kunglig förordning 19/8 1762 upphävdes skillnaden mellan stads- och landsrätt. Landsrätt skulle tillämpas även i städerna när bröstarvingar saknades.¹¹

⁷ Hafström, Gerhard, Den svenska familjerättens historia, Lund 1974, s.129 f.

⁸ Hafström 1974, s. 130.

⁹ Hafström 1974, s. 131.

¹⁰ Hafström 1974, s. 132 f.

¹¹ Hafström 1974, s. 133 f.

År 1857 infördes full likställighet mellan stad och land i testamentariskt avseende. Vid det tillfället infördes regeln om bröstarvinges laglott. Denna innebar att en person hade rätt att testamentera bort hälften av sin egendom. Den andra hälften skulle tillfalla bröstarvingar. Detta lagrum upphävdes genom 1928 års lag om arv, men regeln lever vidare och utgör en av den svenska arvs- och testamentsrättens hörnstenar. Reglerna infördes på nytt i lag om testamente av 25/4 1930.¹²

2.4.2 1928 års arvslag

I SOU 1925:43 diskuterades laglottens fortlevnad. Det yttrades att laglottsskyddet fungerar i två riktningar som båda är viktiga. Den verkar som ett skydd för bröstarvingarna mot arvlåtarens möjlighet att testamentera bort egendomen till förmån för någon utomstående. Den verkar även som ett rättvisemedel eftersom den ger likhet arvingarna emellan. Det konstaterades i betänkandet att laglottsskyddet har visat sig vara fast förankrat i flera andra länder som har det här institutet, bl.a. i Tyskland och Schweiz, vilket talade för att institutet skulle behållas även i det svenska rättssystemet.¹³

Kritiken mot laglotten togs upp i betänkandet. Laglotten utgör en tvingande delning av kvarlåtenskapen. Detta kunde skapa problem i situationer där det rörde sig om exempelvis en jordbruksfastighet. I en del fall kunde utfallet bli att fastigheten måste säljas för att var och en skulle kunna få ut sin laglott. Det sades även att laglotten hindrar arvlåtaren från att kunna fördela egendomen på ett sätt som tillfredsställer arvingarnas enskilda behov.¹⁴

I betänkandet framhölls vidare att arvsrätten bör bygga på den ekonomiska och sociala samhörighet som finns mellan arvlåtare och arvingar. Personerna skulle vara i så nära släktskap med varandra att det fanns en känsla av samhörighet dem emellan. Därför fanns bröstarvingarnas arvsrätt vara den starkaste. Det sågs som följdriktigt att en del av arvet skulle vara förbehållet dessa och att det skulle vara ovillkorligt i form av en laglott. Bestämmelsen om laglotten ansågs vara en av de få arvsrättsliga regler som trängt in i den allmänna folkuppfattningen. Beträktningsättet skulle följaktligen överensstämma med det levande rättsmedvetandet hos folk. Laglottens berättigande var oomtvistat hos folket.¹⁵

2.4.3 1987 års lagstiftning

Laglotten fick sedan vara gällande under en lång period utan att den ifrågasattes. I den utredning¹⁶ som kom år 1981 togs återigen en diskussion

¹² Hafström 1974, s.134.

¹³ SOU 1925:43 Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken II. Förslag till lag om arv m.m., s. 298.

¹⁴ SOU 1925:43, s. 299.

¹⁵ SOU 1925:43, s. 299 ff.

¹⁶ SOU 1981:85 Äktenskapsbalk. Förslag av familjelagssakkunniga.

om laglotten upp. Här togs argumentet som funnits med i utredningen från år 1925 upp, vilket var att det är den ekonomiska och sociala samhörigheten mellan arvlåtare och arvinge som utgör den huvudsakliga grunden för arvsrätten. Även syftet att skapa rättvisa mellan arvingarna togs upp. Bestämmelserna utgjorde således en kompromiss mellan arvlåtarens rätt att förfoga över sin egendom genom testamente och arvingarnas intresse av att få del av arvet. Bedömningen gjordes att denna lösning hade varit bra när bestämmelserna kom till med anledning av hur samhället såg ut på den tiden. Det bedömdes vara fallet att flera omständigheter i samhället förändrats sedan bestämmelserna kom till. Med anledning av dessa förändringar var arvingarna inte längre beroende av arvet från sina föräldrar för sin försörjning, vilket var fallet när bestämmelserna kom till. Det noterades att den ökade medellivslängden gör att en arvlåtare oftast lämnar efter sig vuxna barn med egen försörjning och ekonomi. Nu fanns det även försäkringar som täcker upp och underlättar för en familj om en person avlider i ett tidigt skede i livet.¹⁷

Det gjordes också gällande att relativt få människor upprättar testamente till förmån för någon utomstående. I nästan en fjärdedel av alla bouppteckningar, där det fanns en efterlevande make, fanns det ett förordnande i testamentet till förmån för den efterlevande maken. I nära en femtedel av dessa fall anmäldes anspråk om utfående av laglott. Detta ansågs visa att laglotten istället för att vara ett skydd för en bröstarvinge, mot ett testamente till en utomstående, istället hade blivit en sorts spärr mot förordnanden till förmån för en efterlevande make. En viktig del av beredningens uppdrag sades vara att undersöka hur den efterlevande makens ställning skulle kunna förbättras. Detta kommer att tas upp nedan (2.6).¹⁸

Det poängterades att den efterlevande makens ställning skulle stärkas om laglotten togs bort. Det gjordes gällande att makar är måna om att undgå en splittring av hemmet vid den ena makens död. I många fall består den egendom som finns vid en makes död huvudsakligen av hemmet. Vid utbetalning av laglott måste i olyckliga fall hemmet säljas för att det ska finnas pengar till att betala ut laglotten. Det påpekades att denna effekt inte har något stöd i den allmänna uppfattningen eftersom det är vanligt att bröstarvingar väntar med att ta ut sitt arv tills dess att den efterlevande maken har avlidit. Därför menade beredningen att laglotten kunde avskaffas. I alla fall när det gällde gemensamma bröstarvingar. Beredningen gjorde gällande att osäkerhet rådde över vilken verkan denna reform skulle ha i förhållande till särkullbarn. Risken att särkullbarn skulle missgynnas aktualiserades. Detta tycktes kunna lösas genom att makarna redan i förväg skulle kunna testamentera om sekundosuccession för dessa arvingar.¹⁹

Även argumentet att laglotten skapar viss rättvisa mellan syskon diskuterades. Denna rättvisa var inte total eftersom delning trots laglotten

¹⁷ SOU 1981:85, s. 207 f.

¹⁸ SOU 1981:85, s. 208.

¹⁹ SOU 1981:85, s. 208 f.

kan bli väldigt skev. Laglottens funktion skulle istället ligga på det känslomässiga planet istället för det värdemässiga. Känslan av att få del i arvet, även om detta bara är en liten del, skulle vara värdefullt i sig för personen. Alltså fanns detta argument inte vara tillräckligt starkt.²⁰

Särkullbarnens ställning skulle inte försvagas av att laglotten togs bort eftersom det trots allt skulle finnas en likhet inför lagen för alla barn. Det ansågs att den risk att förlora sitt arv som borttagandet av laglotten skulle innebära för arvingarna, skulle vara lika stor för alla barn, oavsett om det handlade om särkullbarn eller inte. Sammantaget tyckte denna utredning att laglotten skulle avskaffas. Den främsta anledningen till detta ställningstagande var att detta skulle bidra till att stärka den efterlevandes ställning. Testationsfriheten skulle bli fullständig och detta vägde tyngre än en arvinges rätt till laglott.²¹

I den proposition²² som följde fastslogs att laglotten inte har särskilt stor betydelse som skydd mot testamentariska förordnanden i förhållande till utomstående. Syftet att försöka uppnå rättvisa mellan bröstarvingarna bedömdes finnas kvar. I SOU 1981:85 var den huvudsakliga anledningen till att laglotten skulle avskaffas, att stärka efterlevande makes ställning. I propositionen gjordes gällande att ett avskaffande av laglottsskyddet inte automatiskt skulle innebära ett ökat skydd för den efterlevande maken. Istället skulle detta öppna upp för att testamentariska förordnanden till förmån för utomstående skulle kunna göras i större utsträckning. Det ansågs istället vara möjligt att tillgodose detta syfte på annat sätt.²³

I propositionen diskuterades att ett borttagande av laglotten skulle medföra en risk för att särkullbarn skulle missgynnas. En reform om arvsrätt för barn vars föräldrar inte var gifta med varandra hade genomförts tio år före det att denna proposition kom. Det bedömdes vara för tidigt att ta bort den rättighet som så nyligen hade införts för dessa barn, eftersom det inte bedömdes att rättigheten tillhörde den allmänna rättsuppfattningen vid denna tidpunkt. Skulle laglotten tas bort skulle detta innebära att dessa barn förlorade sin rätt. Sålunda fanns frågan vara för tidigt väckt vilket kunde läsas ut ur det remissutfall som de sakkunnigas förslag framkallade.²⁴

Det gjordes också gällande i propositionen att andra nordiska länder avvisat tanken på att ta bort laglotsreglerna. Eftersom en rättslikhet eftersträvas i Norden var detta ett argument som talade för att laglotten skulle behållas.²⁵

Den enda förändring som föreslogs var att ett andra stycke skulle läggas till i paragrafen om laglott. Stycket skulle stadga att vad en bröstarvinge får genom att påkalla jämkning vid testamente inte omfattas av den

²⁰ SOU 1981:85, s. 209.

²¹ SOU 1981:85, s. 210.

²² Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m.m.

²³ Prop. 1986/87:1, s. 79 f.

²⁴ Prop. 1986/87:1, s. 80.

²⁵ Prop. 1986/87:1, s. 80.

efterlevande makens arvsrätt. Anledningen är att vad en arvinge får genom jämkning av testamente ska tillfalla honom genast. Detta kan således inte omfattas av efterlevande makes arvsrätt.²⁶

Lagrådet menade att det förslag som lades fram skulle tillgodose de syften som lagstiftningen skulle uppnå. Regleringen skulle ge den efterlevande maken en väsentligt tryggad position.²⁷

2.5 Det förstärkta laglottsskyddet

Lagberedningen²⁸ menade att bröstarvinges laglott borde skyddas mot arvlåtares gåvohandlingar när avsikten är att kringgå den laglott som bröstarvingar har rätt till. Det gjordes gällande att arvlåtare ofta gynnar make eller barn i ett senare äktenskap. Anledningen till att arvlåtaren vill kringgå laglotten kan vara en situation då denne har kommit att hysa agg mot en arvinge. Lagberedningen poängterade att arvlåtaren många gånger kan handla under begynnande ålderdomssvaghet och att det eventuellt har förekommit viss påverkan från den person som sedan kom att gynnas av gåvan. I dessa fall kanske påverkan sker utan övriga bröstarvingars vetskap. Konsekvensen blir svårigheter för bröstarvingar att påverka situationen. Lagberedningen ansåg detta vara ytterst stötande för rättskänslan och ville därför undanröja dessa missförhållanden.²⁹

Lösningen skulle vara det förstärkta laglottsskyddet. Gåvorna skulle jämföras med testamenten eftersom gåvorna hade samma funktion som ett testamente.³⁰

2.6 Efterlevande make får rätt att ta arv

2.6.1 1920 års lag

Efterlevande make saknade arvsrätt i äldre svensk lagstiftning. Det enda som en make kunde göra anspråk på var sin giftorätt. Arvsrätten förutsatte i övrigt något slags släktskap.³¹

Arvsrätt för efterlevande make infördes i Sverige i 1920 års lag. Vid det tillfället placerades efterlevande make i andra arvsklassen. Fanns bröstarvingar i första arvsklassen blev den efterlevande maken utan arv. Fanns inte bröstarvinge ärvde efterlevande make hälften av kvarlåtenskapen om den avlidne maken efterlämnade föräldrar, syskon eller syskons

²⁶ Prop. 1986/87:1, s. 241 f.

²⁷ Prop. 1986/87:1, s. 347 f.

²⁸ SOU 1925:43.

²⁹ SOU 1925:43, s. 315.

³⁰ SOU 1925:43, s. 315.

³¹ Saldeen 2001, s. 28.

avkomling. Fanns ingen av dessa ärvde den efterlevande maken hela kvarlåtenskapen. Före denna förändring hade efterlevande makes intressen tillgodosetts på andra sätt i det svenska samhället. Redan på 1600-talet var ömsesidiga testamenten mellan makar vanliga. Dessa testamenten var vanliga fram till dess att lagstiftning kom om efterlevande makes arvsrätt.³²

2.6.2 1928 års arvslag

Med hjälp av statistiska utredningar från åren 1919 och 1920 konstaterades i SOU 1925:43 att inbördes testamenten mellan makar var hälften så vanliga på landsbygden som i städerna. Med hänvisning till detta tyckte inte lagberedningen att institutet oskiftat bo, som förekommer i Norge och Danmark, skulle införas i Sverige. Beredningen tyckte inte att denna lösning motsvarande den allmänna rättsåskådningen i Sverige vid denna tid. En bröstarvinges rätt till arv borde inte stå tillbaka för en legal besittningsrätt för den efterlevande maken till all den egendom som var underlag för makarnas ekonomi. Stöd för detta bedömdes finnas i de undersökningar som gjorts på testamentsfrekvensen och hur dessa testamenten var utformade.³³

Det ansågs vara riktigt att efterlevande make skulle få all egendom som funnits i makarnas ekonomi om inga bröstarvingar fanns. Även denna uppfattning grundades på de undersökningar som gjorts av testamenten. Det fastställdes att det ur lagteknisk synpunkt skulle vara enklast om den efterlevande maken fick full äganderätt till egendomen. Detta bedömdes emellertid inte vara en önskvärd utväg. I många fall levde makarna ungefär lika länge och tiden emellan deras frånfälle kom oftast inte att bli lång. Om den efterlevande maken skulle få hela egendomen med full äganderätt skulle resultatet av vilken släkt som fick arvet efter båda makarna helt enkelt bli slumpmässigt utefter vilken av makarna som dog först. Det poängterades också att det i många fall skulle bli hustruns familj som gynnades eftersom mannen vanligen dör före kvinnan. Lagberedningen gjorde gällande att den allmänna uppfattningen fortfarande var att föräldrars, syskons och syskons avkomlingars arvsanspråk var oerhört starka. Därför skulle en total arvsrätt för den efterlevande maken stå i strid med vad människor på den tiden tyckte var naturligt och riktigt. Med detta i åtanke ville lagberedningen att den efterlevande maken skulle ha rätt till hela kvarlåtenskapen om inga bröstarvingar fanns, dock skulle detta inte åsidosätta de arvsanspråk som kom från den andra arvsklassen. Det skulle istället stadgas att dessa arvingar skulle få rätt till sekundosuccession efter den efterlevande makens död. Detta skulle bara gälla släktingar i den andra arvsklassen. Fanns det inga släktingar i den andra arvsklassen skulle egendomen istället tillfalla den efterlevande makens släktingar. Situationen skulle lösas på följande sätt. Efterlevande make skulle tillerkännas äganderätt till egendomen. Efter denna makes död skulle kvarlåtenskapen delas mellan båda makarnas

³² SOU 1925:43, s. 146.

³³ SOU 1925:43, s. 150 ff.

arvingar. Detta föredrogs eftersom det inte skulle krävas någon bodelning efter den först avlidnes död. Den enda begränsning som skulle införas på den efterlevande makens rätt att förfoga över den egendom som skulle tillfalla den först avlidne makens arvingar, var att denna inte fick förfoga över egendomen för dödsfalls skull. Begränsningen innebar att den efterlevande maken inte fick testamentera bort egendomen.³⁴

2.6.3 1969 års arvsrättsreform

I SOU 1964:35 menade familjerättskommittén att efterlevande make borde tillgodoses bättre. Det konstaterades att en förbättring av den efterlevande makens ställning införts i många andra länder, t.ex. Frankrike. Förslaget som beaktades var makes rätt att sitta i oskiftat bo. Det ansågs dock vara ett för stort steg att ta eftersom det skulle innebära en rad andra ändringar i lagstiftningen. Eftersom institutet är komplicerat skulle stora förändringar behöva göras och lagstiftningen skulle bli mycket komplicerad. Det var inte önskvärt och därför beslutades att oskiftat bo inte skulle införas i Sverige.³⁵

Kommittén kom till slut fram till att efterlevande make skulle få en legal rätt att tillträda en större eller en mindre del av den dödes kvarlåtenskap med nyttjanderätt. Detta skulle vara bättre än institutet fri förfoganderätt eftersom rätten till själva kapitalet skulle förbehållas arvingarna. Detta skulle gälla hela den efterlevande makens liv, men om denna valde att gifta om sig skulle rätten upphöra.³⁶ Detta förslag ledde inte till någon lagändring. Istället gjordes nya utredningar.

En proposition³⁷ kom år 1969. Familjerättskommittén framhöll att efterlevande makes ställning borde förbättras. Det bedömdes inte rimligt att en make skulle behöva sänka sin standard till förmån för arvingarna. Detta skulle i så stor utsträckning som möjligt tillgodoses genom arvsrättsliga regler.³⁸

Departementschefen menade att det förslag som kommit upp under remissbehandlingen skulle bli grunden för lagstiftningen. För att skydda den efterlevande maken mot splittring i hemmet skulle en värdegräns sättas till fyra gånger basbeloppet³⁹. Egendom motsvarande detta belopp skulle den efterlevande maken alltid ha rätt till.⁴⁰ Detta blev således den förändring som genomfördes med anledning av dessa utredningar. Lösningen var också den gällande fram till dess att 1987 års lagstiftning trädde i kraft. Rätten till fyra basbelopp består även efter den förändring som gjordes då. Den är en slags minimiregel. Regeln återfinns i 3 kap. 1 § andra st. ÄB.

³⁴ SOU 1925:43, s. 157 ff.

³⁵ SOU 1964:35 Äktenskapsrätt. Förslag av familjerättskommittén II. Motiv, s. 363 f.

³⁶ SOU 1964:35, s. 364 ff.

³⁷ Prop. 1969:124 med förslag till lag om ändring i ärvdabalken.

³⁸ Prop. 1969:124, s. 30.

³⁹ Numera prisbasbeloppet vilket regleras i lagen (1962:381) om allmän försäkring.

⁴⁰ Prop. 1969:124, s. 76.

2.6.4 1987 års lagstiftning

I den utredning⁴¹ som föregick 1987 års lagstiftning fastslogs att skälen för att bröstarvinge, istället för make, skulle ärva hade försvagats. Den ekonomiska aspekt som var livsavgörande för arvinge i forna tider hade nu helt förlorat sin betydelse. Ur efterlevande makes synvinkel fick denne sin egendom reducerad när arv skulle utges till arvingar. Detta ansågs inte önskvärt. Det konstaterades att många testamenten skrevs för att kunna tillgodose den efterlevande maken. Tiden ansågs vara mogen för en förändring. Den efterlevande maken skulle få behålla egendomen fram till sin död och sedan skulle bröstarvingar få ut sitt arv efter båda föräldrarna samtidigt. Det beaktades även att problem kunde uppstå när make efterlämnar sig bröstarvingar som inte är barn till den efterlevande maken. Här bedömdes denna arvinge inte vara i det förhållandet till den efterlevande maken, att det skulle kunna krävas att denna skulle låta den efterlevande maken förvalta arvet fram till sin död. Återigen diskuterades ett införande av institutet oskiftat bo. Inte heller denna gång tycktes detta vara en lämplig väg att gå. Således blev förslaget slutligen att en make ska ha rätt att sitta kvar i oskiftat bo med fri förfoganderätt över kvarlåtenskapen i sin livstid. En rätt till efterarv för bröstarvingar som överlever den längst levande maken skulle finnas. Det förslogs att en arvinge skulle ha rätt att få ut sitt arv om denna begärde det.⁴²

I propositionen som följde var förslaget i huvudsak detsamma. Det som hade ändrats var att gemensamma bröstarvingar inte skulle ha möjlighet att få ut sitt arv förrän båda föräldrarna avlidit. De barn som inte är makarnas gemensamma fick rätt att få ut sin del av arvet när dennes förälder dör.⁴³ Så ser vår lagstiftning ut idag.

2.7 Avslutande kommentarer

Som redogjorts ovan har bröstarvingars arvsrätt varit det härskande i vårt land. Efterlevande make har på senare år fått en starkare ställning genom att bröstarvingar nu inte kan få ut sitt arv förrän båda föräldrarna har avlidit. Detta gäller inte särkullbarn som alltid har rätt att få ut sin arvslott när en förälder dör. Vill makarna förhindra detta måste ett testamente skrivas till förmån för den efterlevande maken. Det finns inga transaktioner som makarna kan göra för att hindra att särkullbarnet får ut sin laglott. Barnet har alltid rätt till denna. Givetvis kan särkullbarnet välja att vänta med att få ut arvslott eller laglott till dess att den efterlevande maken avlider.

Laglottsskyddet lever kvar eftersom en bröstarvinge ges möjlighet att få ut sin laglott när det finns ett testamente. Under 1900-talet kan en förändring

⁴¹ SOU 1981:85.

⁴² SOU 1981:85, s. 194 ff.

⁴³ Prop. 1986/87:1, s. 231 f.

skönjas och bara framtiden kan utvisa om laglotten helt är på väg att försvinna. Det har funnits förslag om borttagande av laglotten, men det har inte godtagits. Diskussionen finns fortfarande kvar och tanken är väckt att tiden skulle kunna vara mogen att ta bort den. Jag anser detta vara en svår fråga att ta ställning till. Eftersom många människor gifter sig flera gånger under sin livstid tycker jag att det kan ifrågasättas om en efterlevande make alltid ska ärva en make när denne dör. Samtidigt kan det faktum inte förnekas att bröstarvingar oftast inte har något behov av att ärva sina föräldrar. Vid den tidpunkt det blir aktuellt har bröstarvingarna vanligtvis skapat sig ett eget liv. Den ekonomiska säkerheten finns redan i de personernas liv. Det måste också beaktas att det faktiskt finns efterlevande makar som måste sälja sina hem för att ha råd att betala ut de arv som särkullbarn har rätt till. Eftersom vi i dagens samhälle lever liv där vi går från ett parförhållande till ett annat och att människor ofta skaffar barn med mer än en person blir utbetalning av arv till särkullbarn allt vanligare. Visserligen kan den arvsrätt som särkullbarnen har åsidosättas genom testamente till den efterlevande maken. Laglotten aktualiseras emellertid i dessa situationer och laglotten måste alltid komma särkullbarnet tillgodo. Jag kan inte ge ett svar på hur situationen ska lösas idag. Problemen har en komplex karaktär. Hur detta ska lösas på bästa sätt blir således ingen lätt uppgift.

3 Gällande rätt

3.1 Laglotten

Att genom testamente disponera över sin egendom har länge varit en möjlighet för människor i Sverige. Fullständig frihet finns inte för en arvlåtare att testamentera bort sin egendom. Laglotten är ett sätt att inskränka testationsfriheten. Detta görs genom att en viss kvotdel förbehålls bröstarvingarna. Institutet är det som kallas laglottssystemet.

Laglotten regleras i 7 kap. 1 § ÄB. Här stadgas att laglotten är hälften av en bröstarvinges arvslott. Denna del kan inte berövas en bröstarvinge genom testamente. Rätten tillkommer bara arvlåtarens barn. Om en bröstarvinge har avlidit träder dennes barn i personens ställe. Laglotten hänför sig till den enskilda arvingen. Summan av laglotterna ska utgöra halva kvarlåtenskapen. Det är den återstående halvan som utgör den disponibla kvoten, med vilken arvlåtaren kan göra vad han vill.

En bröstarvinge kan inte kräva vilken egendom som ska utgöra dennes laglott. Arvingen kan begära att den egendom som denne får, ska vara av sådan art, att han fritt kan förfoga över denna enligt 7 kap. 5 § ÄB. Det innebär att bröstarvingen inte behöver nöja sig med egendom som är belagd med förvaltningsinskränkning även om egendomen med inskränkning är värd lika mycket i pengar som laglotten.⁴⁴

Den som är berättigad till laglott får inte ut denna automatiskt. För ett utfående krävs att den berättigade framställer ett anspråk om detta inom sex månader från det att bröstarvinge har delgivits testamente enl. 7 kap. 3 § ÄB. Om denna begäran om jämkning av testamentet inte görs inom tidsfristen är testamentet gällande och bröstarvingen har inte längre någon möjlighet att få ut någon laglott.

En efterlevande makes arvsrätt omfattar inte det som en bröstarvinge får som sin laglott genom att påkalla jämkning av testamente enligt 7 kap. 3 § andra st. ÄB. Detta rör fall då testamentet är till förmån för någon annan än den efterlevande maken.

Enligt 7 kap. 2 § ÄB ska eventuella förskott som en bröstarvinge har fått avräknas på den laglott som han har rätt till. Förskottet ska läggas till den totala behållningen i boet och sedan ska laglotten räknas ut med detta värde som grund.

⁴⁴ Saldeen 2001, s. 101.

3.2 Det förstärkta laglottsskyddet

3.2.1 Inledande kommentarer

Regeln om det förstärkta laglottsskyddet finns i 7 kap. 4 § ÄB. I lagrummet stadgas att om arvlåtaren har gett bort egendom under sådana omständigheter eller på sådana villkor att gåvan till syftet är att likställa med testamente, ska reglerna som gäller laglott vid testamente tillämpas även på denna egendom. Den bortgivna egendomen ska läggas till kvarlåtenskapen och laglotten ska räknas ut på helheten. Rätten till förstärkt laglottsskydd kan inte göras gällande om särskilda skäl talar emot detta.

Det stadgas även att om bröstarvinge vill göra rätten till förstärkt laglottsskydd gällande ska detta göras till gåvotagaren inom ett år från det att bouppteckningen efter arvlåtaren avslutades. När detta år har passerat är rätten till talan förlorad.

Paragrafen anger att om en gåva inte var fullbordad vid dödsfallet får denna göras gällande endast om det finns särskilda skäl därtill och om den inte inskränker bröstarvinges laglott.

En laglotsberättigad arvinge har rätt att få information om gåvor som har givits av arvlåtaren. Den laglotsberättigade kan begära att få denna information enligt 20 kap. 5 § tredje st. ÄB. Denna uppgift ska lämnas i bouppteckningen.

Angående gåvor till en bröstarvinge ger förskottsreglerna i 6 kap. ÄB ett visst skydd för de resterande arvingarna. Arvlåtaren kan bestämma att förskottsreglerna inte ska gälla på en sådan gåva. Regeln om det förstärkta laglottsskyddet har inget med förskottsreglerna att göra och den verkar oberoende av dessa regler. Det betyder att den inte kan sättas ur spel genom en förklaring av arvlåtaren. Således kan regeln om det förstärkta laglottsskyddet sägas vara den strängare regeln i förhållande till förskottsreglerna.⁴⁵

Enligt Thomas Carlén-Wendels, som i sin bok Bodelning och arvskifte efter äktenskap och samboende skrivit om reglernas innebörd och tillämpning, är den praktiska innebörden av 7 kap. 4 § ÄB följande. Det handlar dels om laglottens beräkning och dels om en eventuell återbäring av gåvan till den del som inskränker laglotten. Eftersom gåvan kommer att behandlas som ett testamente är det också värt att lägga på minnet att förrättningsstidpunkten kommer att vara avgörande för värderingen av gåvan. Detta är nämligen det

⁴⁵ Malmström, Åke och Saldeen, Åke, Successionsrätt. Arv, boutredning och arvskifte, Uppsala 1991, s. 75.

värde som brukar läggas till grund för beräkningar som görs när det handlar om ett testamente.⁴⁶

Det som ska gå åter av en gåva till en bröstarvinge kommer att tillfalla denne direkt och den kommer således inte att omfattas av makes arvsrätt och inte heller av makes rätt till att få ut fyra basbelopp ur egendomen.⁴⁷

I sammanhanget får det inte glömmas bort att de gåvor som omfattas av 7 kap. 4 § ÄB är giltiga. De ska verkställas fullt ut, utom det som kan komma att bli föremål för återbetalning efter att en tillämpning av regeln har gjorts. Vad som också är värt att komma ihåg är att denna regel endast skyddar bröstarvingar och således inte en efterlevande make. En make kan inte åberopa denna regel som skydd mot gåvor varken vid arvskifte eller vid bodelning.⁴⁸

Dödsrättshandlingar är sådana handlingar som genomförs för dödsfalls skull. Livrättshandlingar är handlingar som reglerar transaktioner som aktualiseras i livet. Detta innebär att beroende på syftet med en handling kommer den att bedömas antingen som en dödsrättshandling eller en livsrättshandling. Det bakomliggande syftet för en dödsrättshandling är att konsekvenserna kommer att inträda först efter den handlandes död. Syftet med livsrättshandlingen är att konsekvenserna av handlingen kommer att gå ut över den handlande medan denna fortfarande lever. Livsrättshandlingar kan ibland bli föremål för tillämpning av 7 kap. 4 § ÄB. En gåva hamnar utanför lagrummets tillämpningsområde om den ekonomiska följden av gåvan går ut över givaren själv. Här är det fråga om en onerös handling. Håkan Nial, professor i civilrätt, har gjort gällande att en livsrättshandling är för handen om den disponerande gör en uppoffring. Görs ingen uppoffring är det inte fråga om en livsrättshandling vilket innebär att den handling som egentligen skulle vara en livsrättshandling blir en dödsrättshandling som kommer att omfattas av 7 kap. 4 § ÄB.⁴⁹

3.2.2 Två situationer då gåvan omfattas av 7 kap. 4 § ÄB

3.2.2.1 Givaren väntar döden inom kort

Vad menas egentligen med att gåvan till syftet är att likställa med testamente? Det innebär att gåvan har givits med hänsyn till det kommande dödsfallet. Det finns två typer av fall när det gäller dessa gåvor.⁵⁰ De två typerna kallas av Grauers för situationer då det avhållande momentet

⁴⁶ Carlén-Wendels, Thomas, Bodelning och arvskifte efter äktenskap och samboende, Stockholm 1994, s. 112 f.

⁴⁷ Carlén-Wendels 1994, s. 113.

⁴⁸ Carlén-Wendels 1994, s. 112.

⁴⁹ Nial, Håkan, Dödsrättshandlingar och livsrättshandlingar, SvJT 1937, s. 301 f.

⁵⁰ Walin, Gösta, Kommentar till Ärvdabalken Del I (1-17 kap.) Arv och testamente, Stockholm 2000, s. 184 f.

saknas. Det avhållande moment som normalt finns är att de ekonomiska konsekvenserna går ut över givaren själv.⁵¹

I det första fallet är det avhållande momentet att givaren förväntar sig att gå bort inom en snar framtid. Givaren har inte längre något intresse av att behålla egendomen. Det handlar om gåvor som ges på dödsbädden och gåvor som ges i slutstadiet av en sjukdom. Även om gåvan givits i ett tidigare skede kan dessa fall också komma i fråga när ändamålet har varit att fördela egendomen efter döden. Det kan t.ex. vara fråga om fall där givaren har trott sig vara så sjuk att döden har varit väntad, men sedan har personen trots detta tillfrisknat. För det ska kunna antas att syftet har varit detsamma som med testamente får inte alltför lång tid ha förflutit mellan gåvotillfället och dödsfallet.⁵²

3.2.2.2 Givaren beräknar att behålla nyttan av egendomen

Det finns även det avhållande momentet att givaren beräknar att få behålla nyttan av egendomen fram till dess att han eller hon dör. Detta gäller främst fall där givaren har förbehållit sig nyttjanderätten till egendomen eller på något annat sätt inte gör någon kännbar uppoffring genom att ge bort egendomen. Exempel på sådana fall kan vara att gåvan ges till make. I dessa fall läggs inte lika stor vikt hur lång tid som har passerat mellan gåvotillfället och dödsfallet som i andra situationer. I dessa fall blir det viktigast att fastställa givarens avsikt. Avsikten ska ha varit att ordna successionen efter sig. Har givaren under livstiden haft ett intresse av att ge bort egendomen kommer inte lagstiftningen att bli gällande. Det behöver inte vara fråga om en faktisk gåva. Det kan också handla om sådana rättshandlingar som att genom äktenskapsförord göra egendom enskild etc. Även andra transaktioner kan falla inom ramen för lagrummets tillämpning. Lagberedningen ger här ett exempel att en gåva kan räknas till denna kategori när det handlar om en egendom som ges till make och dessa har gemensamt hem, eftersom detta möjliggör för personen att bo kvar till sin död.⁵³

NJA 1973 s. 687: I fallet handlade det om ett äkta par, Nils och Olivia, som hade tre barn, Vera, Signe och Gösta. I äktenskapet förelåg fullständig egendomsgemenskap. Nils var delägare i ett aktiebolag. Det fanns 80 aktier, varav 39 ägdes av Nils, 1 av Gösta, 39 av Nils kompanjon och 1 av kompanjonens son. Av Nils 39 aktier gav Nils och Olivia 37 till Gösta genom ett gåvobrev. Vera och Signe hävdade att denna gåva kränkte deras laglotter. De hävdade att gåvan inte innebar någon reell uppoffring för Nils eftersom han efter att gåvan givits fortsatt att få samma lön från företaget. Gösta hävdade att det krävs en avsikt från gåvogivaren att kringgå laglotsreglerna för att 7 kap. 4 § ÄB skulle bli aktuell.

⁵¹ Grauers, Folke, Ekonomisk familjerätt, Stockholm 1997, s. 148.

⁵² SOU 1925:43, s. 315 och Walin 2000, s. 185.

⁵³ SOU 1925:43, s. 316 och Walin 2000, s. 185 f.

HD kom fram till att det inte krävs någon avsikt från arvlåtaren att kringgå laglotsreglerna för att 7 kap. 4 § ÄB ska bli tillämplig. I domskälen hänvisades till förarbetena och det poängterades att ett kringgående av laglotsreglerna skulle vara ytterst stötande för rättskänslan. P.g.a. lagrummets utformning kan således regeln bli gällande även i andra fall än när arvlåtaren har haft för avsikt att kringgå laglotsreglerna. Det skydd som finns har knutits till en grupp av gåvor som ofta, men inte alltid, åtföljts av en avsikt hos arvlåtaren. Gåvorna är till syftet att likställa med testamente. I det här fallet togs omständigheten upp att särskilda skäl skulle föreligga. Gösta ansågs ha gjort insatser i företaget som visat resultat i den värdemässiga förändringen hos gåvan och därför bedömdes han ha särskilda skäl. Det gjordes också gällande att gåvogivaren hade behållit ekonomiska förmåner från det bolag som saken gällde. En avvägning gjordes och en nedsättning av det som gåvogivaren skulle betala tillbaka blev aktuell.

NJA 1998 s. 534: Huruvida en gåva till syftet är att likställa med testamente togs upp i detta fall. Fallet handlade om en kvinna som hade skänkt en egendom vilken bestod av flera jordbruksfastigheter till Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien (akademien). I gåvobrevet angavs att syftet med gåvan var att bevara egendomen i dess dåvarande omfattning och möjliggöra forskning inom jordbruk, skogsbruk och husdjurskötsel. I gåvobrevet fanns också villkor för gåvan. Givaren och hennes make skulle ha jakt och fiskerättigheter på fastigheterna under sin livstid utan att något vederlag skulle utgå för detta. Ett markområde skulle avstyckas och behållas av givaren. Gåvotagaren skulle överta betalningsansvaret för det in-teckningar som fanns på egendomen. Givaren skulle enligt ett hyresavtal, som var daterat samma dag som gåvobrevet, också hyra huvudbyggnaden på egendomen med tillhörande tomt och vissa ekonomibyggnader. Givaren hyrde ut maskiner till akademien och dessa testamentades senare till denna. Hennes make fick i testamentet nyttjanderätten till maskinerna. Akademien betalade en lön till givaren och efter hennes död betalades denna lön istället till hennes make. Givaren hade vidare skrivit ett brev till ett av sina barn i vilket hon förklarade att hon inte såg någon möjlighet för barnen att ta över egendomen efter hennes död. Hon skrev att hon hoppades att genom att ge egendomen till akademien skulle egendomen kunna leva vidare i oförändrat skick.

HD konstaterade först att 7 kap. 4 § ÄB utgör ett undantag från den allmänna principen att en ägare har rätt att förfoga över sin egendom. HD gjorde också gällande att förarbetena till lagrummet är motsägelsefulla. Förarbetena säger att lagrummet blir aktuellt om avsikten hos givaren är att ordna successionen efter sig. Det sägs också att om givaren har ett under livstiden riktat intresse att företa rättshandlingen ska lagrummet inte vara tillämpligt. När det är fråga om en situation där gåvogivaren både vill ordna successionen efter sig och har ett under livstiden riktat intresse att företa rättshandlingen var läget inte klarlagt. HD ansåg att regleringen innebar att en samlad bedömning skulle göras om huruvida gåvan till sitt syfte är att likställa med testamente. I fallet fanns både ett under livstiden riktat intresse och ett intresse att ordna successionen efter sig. Anledningen var att

arvlåtaren inte ville att egendomen skulle splittras och detta kunde anses passa in i båda kategorierna. HD tyckte inte att det var fråga om en gåva som skulle falla in under 7 kap. 4 § ÄB med hänvisning till att det inte var visat att de fördelar som gåvogivaren fick genom avtalen med akademien uppvägde den uppoffring som överlåtelsen av äganderätten till egendomen innebar. Bröstarvingarnas talan lämnades utan bifall.

3.2.3 Gåvan utgörs av förmånstagarförordnande

När en försäkringstagare har förbundit sig att låta en person stå som förmånstagarare i ett förmånstagarförordnande utan förmånstagararen måste betala något för detta har de bestämmelser som anges i 7 kap. 4 § ÄB ansetts vara tillämpliga. Denna förpliktelse har då karaktären av en gåva.⁵⁴

Enligt Gösta Walin, som skrivit kommentaren till ärvdabalken, är bestämmelsen i 7 kap. 4 § ÄB tillämplig på fall där en person är insatt som förmånstagarare i en livförsäkring eller något pensionssparande. Detta kan utläsas ur *NJA 1948 s. 232*. I detta fall handlade det om ett s.k. oåterkalleligt förmånstagarförordnande. Det sades att ett sådant förordnande är att se som en fullbordad gåva. Alltså kunde 7 kap. 4 § ÄB tillämpas på dessa förordnanden. Walin påpekar att detta inte säkert kan anses gälla efter den arvsrättsliga reform som kom år 1987.⁵⁵

Återkalleligt förmånstagarförordnande har tagits upp i rättsfallet *NJA 1976 s. 90*. Domstolen klargjorde att det i fallet *NJA 1948 s. 232* finns stöd för att oåterkalleliga förmånstagarförordnanden ska falla in under tillämpningen i 7 kap. 4 § ÄB. Detta betyder inte att återkalleliga förmånstagarförordnanden automatiskt ska falla in under regeln. Istället påpekades det att en tioårig preskription gäller i dessa situationer. Domstolen gjorde gällande att det är en allmänt vedertagen uppfattning att 104 § andra st. lagen (1927:77) om försäkringsavtal (FAL) exklusivt reglerar laglottsskyddet. Domstolen såg ingen möjlighet att tillämpa 7 kap. 4 § ÄB i dessa fall. Det hänvisades till att justitierådet Karlgrén i *NJA 1948 s. 232* framhållit att det vid tillämpningen 104 § FAL inte bör tillämpas någon preskriptionsregel från ett annat lagrum. Således visar detta rättsfall att dessa regler inte kan tillämpas samtidigt när det handlar om återkalleliga förmånstagarförordnanden.

Thomas Carlén-Wendels anför att en jämkning av ett förmånstagarförordnande inte bör komma ifråga med stöd av 7 kap. 4 § ÄB. I vissa fall kan en jämkning bli aktuell med hjälp av 104 § andra st. FAL.⁵⁶ I denna paragraf stadgas att om en försäkringstagare efterlämnar make eller bröstarvinge och om förordnandet skulle leda till ett resultat som är oskäligt mot någon av dem, kan förordnandet jämkas så att försäkringsbeloppet helt eller delvis tillfaller maken eller bröstarvingen. Vid denna bedömning ska

⁵⁴ Walin 2000, s. 186.

⁵⁵ Walin 2000, s. 186.

⁵⁶ Carlén-Wendels 1994, s. 112 och Walin 2000, s. 186.

dels skälen för förordnandet beaktas, dels makens eller bröstarvingens ekonomiska förhållanden. Ett avgörande som berör detta är *NJA 1995 s. 462*. Domstolen säger i fallet att en jämkning kan göras om utgången annars skulle bli oskälig mot antingen make eller bröstarvinge. Bedömningen ifall en jämkning ska göras i det enskilda fallet, görs efter en granskning av omständigheterna.

3.2.4 Undantag för regelns tillämpning

Det stadgas i 7 kap. 4 § ÄB att regeln inte äger tillämpning om ”särskilda skäl äro däremot”. Eftersom regeln har ett strängt utförande har enligt Walin möjligheten givits att beakta omständigheter som i det enskilda fallet skulle leda till en orimlig utgång. Walin ger följande exempel på detta. En person har två barn. Ett av barnen får en gåva som inte ska avräknas på arvet. Föräldern förlorar sedan det mesta av sin egendom i dåliga affärer. För att kompensera det barn som inte fick någon gåva får nu detta barn det som finns kvar av hans egendom. Han förklarar detta med att det skulle drabba den andra gåvotagaren alltför hårt om denna gåva skulle regleras i 7 kap. 4 § ÄB. Walin anser att gåvotagarens goda tro också kan vara ett särskilt skäl som kan beaktas.⁵⁷

Innebörden av ”om särskilda skäl äro däremot” har klargjorts av justitierådet Erik Lind i rättsfallet *NJA 1940 s. 54*. Han säger att detta rekvisit inte bara banar väg för en underlåtelse av jämkning av gåvan utan också ger utrymme för att i viss mån begränsa jämkningens verkningar. Detta innebär att vid bestämmande av ersättning för gåvan när denna inte kan återbäras kan bli lägre. Inte heller ska alltid den regel som gäller vid besittande i ond tro vara tillämplig på mottagaren, även om en mottagare av en gåva ska anses likställd med en besittare i ond tro. Det kan också tänkas att avkastning som normalt ska läggas till gåvans värde kan sättas ned. Domstolen kan även underlåta att ta hänsyn till den avkastning av egendomen som tillkommit från dödsdagen till skiftesdagen.

NJA 1942 s. 609: I detta fall handlade det om en man som hade givit en gåva till sin hushållerska. Mannens bröstarvinge gjorde gällande att denna gåva skulle omfattas av 7 kap. 4 § ÄB. HD ansåg att särskilda skäl förelåg i fallet. Domstolen menade att det arbete som kvinnan utfört i sin anställning och den ringa ersättning som hon hade fått för det, den sjuklighet som hon hade ådragit sig i tjänsten och den nedsatta arbetsförmåga som följde därav utgjorde särskilda skäl. Någon jämkning av gåvan skulle således inte ske.

3.2.5 Beräkning av återbäringen

De regler som gäller vid beräkning av laglotten ska vara gällande även i de situationer som omfattas av 7 kap. 4 § ÄB. Värdet på den egendom som givits bort ska således läggas till den övriga kvarlåtenskapen. Därefter

⁵⁷ Walin 2000, s. 186 f.

räknas laglotterna ut på det sammanlagda värdet på samma sätt som vid en vanlig laglotsberäkning. För att detta ska göras måste arvingen, precis som om det hade varit frågan om testamente, begära jämkning av gåvan. Är gåvotagaren insolvent går det ut över bröstarvingarna eftersom det inte finns någon möjlighet att få tillbaka pengar av personen.⁵⁸

I vissa fall kan skulderna överstiga tillgångarna i dödsboet. Gåvotagaren ska inte gynnas av att denne har fått sin gåva före dödsfallet. Personen ska inte få bättre ställning än om denne hade fått egendomen genom testamente. Detta betyder att gåvotagaren kommer att få återbära det belopp som skulderna överstiger tillgångarna i kvarlåtenskapen. Gåvans värde efter denna återbäring kommer sedan att läggas till grund för uträkning av laglotterna. Gåvotagaren kommer därför även att få betala tillbaka det belopp som utgör laglotterna. Följden blir att gåvotagaren kommer att få återbära en mycket större del än om bröstarvingarna hade krävt ut sin laglott och efter detta betalat av de skulder som fanns i dödsboet. Detta kan således tas i beaktande när jämkning av gåvan begärs.⁵⁹

3.2.6 Regler för situation då gåva givits till bröstarvinge

En gåva som en bröstarvinge har fått ska avräknas på arvslotten enligt 6 kap. 1 § ÄB. Undantag från denna regel kan föreskrivas av gåvogivaren. Regeln hindrar inte en tillämpning av 7 kap. 4 § ÄB. Omständigheter som tyder på att den avlidne har haft för avsikt att ordna successionen efter sig ska beaktas. Detta blir mest märkbart om förskottet som bröstarvingen har fått är så stort att avsikten hos arvlåtaren blir tydlig p.g.a. detta. Givetvis måste övriga omständigheter också beaktas. Om gåvan kan anses vara att likställa med testamente har inte bröstarvingen någon rätt att ta lott i boet. Laglotten ska istället avräknas på den gåva som personen har fått.⁶⁰

Har bröstarvingen fått gåvan med villkoret att denna inte ska avräknas på arvet blir situationen lite annorlunda. Faller denna gåva inom tillämpningsområdet för 7 kap. 4 § ÄB är den att jämställa med testamente. Bröstarvingen ska i första hand räkna av vad denne får som arvslott på sin laglott. Är arvslotten mindre än laglotten måste han avräkna vad han har fått i gåva på laglotten. Detta blir lite tydligare om det belyses med ett exempel.⁶¹

Exempel: En av bröstarvingarna, A, har fått en gåva som inte ska avräknas på arvet. Denna bröstarvinge ska därför ta del i den kvarlåtenskap som finns på samma sätt som de andra bröstarvingarna. I vissa situationer kommer laglotten att bli större än arvslotten. Laglotten räknas ut på kvarlåtenskapen och gåvan, medan arvslotten som bara kommer att grunda sig på det som finns i kvarlåtenskapen. Arvslotten blir alltså mindre än laglotten hade blivit

⁵⁸ Walin 2000, s. 187.

⁵⁹ Walin 2000, s. 187 f.

⁶⁰ SOU 1925:43, s. 317 f.

⁶¹ Walin 2000, s. 188.

om gåvan hade lagts till kvarlåtenskapen. Därför ska först och främst de arvingar som inte har fått någon gåva ha rätt till sin laglott. Det som sedan blir över går till arvingen som har fått gåvan. De arvingar som inte har fått gåva kommer att ha rätt till en laglott som är beräknad på kvarlåtenskapen och gåvan tillsammans. Täcker inte den kvarvarande kvarlåtenskapen de andra arvingarnas laglott blir A tvungen att betala till dessa så att de kan få ut hela sin laglotter.⁶²

En viss konkurrens kan uppstå mellan det förstärkta laglottsskyddet och arvsförskottsreglerna. Skillnaden dem emellan är att 7 kap. 4 § ÄB endast berör tillgodoseendet av laglott. Förskottsreglerna gäller hela arvslotten. Regeln i 7 kap. 4 § ÄB framtvingar återbetalning; det gör inte förskottsreglerna. Enligt Carlén-Wendels ska en gåva av väsentligt värde som en person ger till en bröstarvinge på dödsbädden främst behandlas som ett arvsförskott. Mottagaren kommer att få räkna av gåvan på hela sin arvslott. Kan inte de andra bröstarvingarna få ut hela sin laglott med hjälp av förskottsreglerna, ska de istället använda sig av 7 kap. 4 § ÄB. I dessa fall kan de få till stånd återbäring så att de i vart fall kan få ut hela sina laglotter. I detta fall samverkar de olika reglerna.⁶³

3.2.7 Regler för situation då gåvor givits till flera personer

Om arvlåtaren har givit gåvor till flera olika personer ska alla dessa gåvor räknas samman med kvarlåtenskapen, förutsatt att 7 kap. 4 § ÄB är tillämplig på dessa gåvor. Om dessa gåvor ska nedsättas så bröstarvingar kan få ut sina laglotter ska 7 kap. 3 § ÄB ha motsvarande tillämpning i situationen. Samma förfarande som vid testamente blir aktuellt. Detta innebär att dessa gåvor ska nedsättas proportionerligt. Beroende på gåvans värde bestäms storleken på återbäringen för var och en. Om det är en bröstarvinge som har fått en av gåvorna beaktas detta. När nedsättning görs ska en gåva som bröstarvinge har fått beaktas först efter att denne har fått räkna av sin egen laglott. Annorlunda blir det om gåvan har givits med frikallande från avräkningsskyldighet (se 3.2.6). Detta belyses med två exempel.⁶⁴

Walin ger följande exempel: ”Arvlåtaren efterlämnar barnen A, B, C och D samt en kvarlåtenskap på 120 000 kr. Han har tidigare gett gåvor dels till A i avräkning på dennes arv till belopp av 120 000 och dels till X på 240 000. Båda gåvorna faller under 4 §. Varje laglott beräknas som om kvarlåtenskapen utgjort 480 000 kr och uppgår följaktligen till 60 000 kr. A avräknar gåvan på sin laglott. För de andra arvingarnas laglotter på sammanlagt 180 000 förslår ej den verkliga kvarlåtenskapen, utan gåvorna måste nedsättas med sammanlagt 60 000. Vid nedsättningen tas i fråga om gåvan till A hänsyn endast till ett belopp av 60 000, motsvarande vad som återstår av gåvan sedan avräkning ägt rum för laglotten. Av det belopp

⁶² Walin 2000, s. 188 f. Se även s. 175.

⁶³ Carlén-Wendels 1994, s. 125.

⁶⁴ SOU 1925:43, s. 318 f.

*varmed nedsättning skall ske faller sålunda 60 000/300 000 på A och 240 000/300 000 på X. Följaktligen skall A återbära 12 000 och X 48 000 kr.*⁶⁵

Walin ger också följande exempel: ”Antas i exemplet, att gåvan till A getts med frikallande från skyldigheten att avräkna gåvan på blivande arv, äger A ta del i kvarlåtenskapen. Vart och ett av barnen äger sålunda ta en arvslott av 30 000 kr. Då laglotten utgör 60 000 eller för B, C och D sammanlagt 180 000, måste för tillgodoseende av deras laglottsrätt gåvorna nedsättas med 90 000. Vid nedsättningen skall beräknas, att As laglott utgått till 30 000 av hanslott i kvarlåtenskapen och till återstående 30 000 av gåvan. I följd härav skall hänsyn i fråga om gåvan till A tas endast till ett belopp av 90 000. Det belopp varmed nedsättningen skall ske drabbar sålunda A med 90 000/330 000 och X med 240 000/330 000. Gåvan till A skall sålunda nedsättas med 24 545 kr 40 öre och gåvan till X med 65 454 kr 60 öre. Medan X återbär sistnämnda belopp, läser det belopp A skall återbära böra gå i avräkning mot hans arvslott till motsvarande del, varför han sålunda ur kvarlåtenskapen utfår endast 5 454 kr 60 öre.”⁶⁶

3.2.8 Gåva och testamente föreligger samtidigt

Det finns inga särskilda bestämmelser för fall då gåvor som faller under 7 kap. 4 § ÄB och testamente föreligger samtidigt. Gåvan kommer att behandlas som testamente även i dessa situationer. Gåvan och testamentet kommer även här att sättas ned proportionerligt.

Om en arvlåtare har skrivit ett testamente som det inte finns täckning för i kvarlåtenskapen, ska först dessa testamenten sättas ned. Sedan kan den proportionerliga avräkningen på testamenten och gåvan göras, så att laglotterna kan tillgodoses.⁶⁷

3.2.9 Återbäringskyldighetens fullgörande

En gåva blir inte gällande till den del som den minskas med när 7 kap. 4 § ÄB tillämpas. De regler som ska tillämpas när det gäller återbärande av del av gåvan är de regler som i vanliga fall tillämpas när ett avtal förklaras ogiltigt. Gåvotagaren ska återbära den del av gåvan som inte är gällande. Om gåvan inte längre finns kvar eller om den inte kan delas, ska ersättning för dess värde ges i gåvans ställe.⁶⁸

Vad gäller det värde egendomen ska tillräknas ska detta vara det värde som gåvan nu har vid laglotsberäkningen, alltså inte det som gällde vid

⁶⁵ Walin 2000, s. 190, exempel 6. För vidare exempel se även SOU 1925:43, s. 319, not 2, exempel 1.

⁶⁶ Walin 2000, s. 190, exempel 7. För vidare exempel se även SOU 1925:43, s. 319, not 2, exempel 2.

⁶⁷ SOU 1925:43, s. 320 och Walin 2000, s. 192.

⁶⁸ SOU 1925:43, s. 320 f. och Walin 2000, s. 192.

mottagandet av gåvan. Gåvotagaren kan få dra ifrån utgifter som denne har haft för egendomen. Detta aktualiseras i *NJA 1945 s. 81*.⁶⁹

Huvudregeln är att gåvotagaren är skyldig att betala ersättning för den del som ska anses vara laglott. Gåvotagaren kan anses vara likställd med en besittare i ond tro. Eftersom en person som besitter egendom i ond tro kan undgå ersättningsskyldighet vid en ogiltig rättshandling torde enligt Walin detta vara fallet även när det är fråga om dessa gåvor. ÄB saknar bestämmelser om detta vilket lämnar ämnet öppet och detta måste således lösas i rättstillämpning. Det finns inte heller några bestämmelser om i vilken omfattning som egendoms avkastning ska bli föremål för återbäringsskyldighet. I *NJA 1934 s. 462* ansågs det inte att en gåvotagare skulle återbära den avkastning som kommit av egendomen före gåvogivarens död.⁷⁰

Faller gåvan under tillämpningen av 7 kap. 4 § ÄB ska inte bara den bortgivna egendomens värde läggas till kvarlåtenskapen, utan även egendomens avkastning från den dag som gåvogivaren dog. Detta grundar sig på det faktum att när en laglott ska beräknas ska detta göras på det värde som egendomen har när boet är utrett. Detta inbegriper även den avkastning som har kommit av kvarlåtenskapen mellan dödsfallet och den dagen boet är utrett. Enligt Walin kan det då anses följdriktigt att detta blir fallet även på den gåva som ska läggas samman med kvarlåtenskapen. Eftersom syftet är att gåvan inte ska inskränka laglotten blir detta den enda möjliga vägen att gå eftersom laglotten måste kunna bli lika stor som den hade blivit om egendomen fortfarande hade ingått i kvarlåtenskapen. Då det finns ett rekvisit i bestämmelsen som säger att undantag kan göras om det finns särskilda skäl, kan naturligtvis avvikelser förekomma. Exempelvis kan det beaktas om gåvotagaren har varit i god tro.⁷¹

NJA 1940 s. 54: I fallet fastställer domstolen att vid beräkning av laglotten ska hänsyn tas till den avkastning som har gåvan renderat från dödsdagen till skiftesdagen. Erik Lind utvecklar med vad domstolen menar i det aktuella fallet. Han gör gällande att till egendom på vilken laglott ska räknas ut ska även den avkastning som egendomen har gett från dödsdagen till skiftesdagen läggas. Lind anför vidare att det kan anses följdriktigt att samma sak ska gälla den gåva som omfattas av 7 kap. 4 § ÄB.

3.2.10 Väckande av talan

Den bröstarvinge som vill göra sin rätt enligt 7 kap. 4 § ÄB gällande måste väcka talan om detta inom ett år från det att bouppteckningen avslutades. Görs inte detta har personen förlorat sin rätt till talan. Detta kan läsas ut ur

⁶⁹ SOU 1925:43, s. 320 och Walin 2000, s. 192.

⁷⁰ Walin 2000, s. 193.

⁷¹ Walin 2000, s. 193.

det andra stycket i paragrafen. Anspråket kan endast göras av en bröstarvinge, således inte av bröstarvingens konkursbo (7 kap. 7 § ÄB).

NJA 1980 s. 305: I fallet hade en av bröstarvingarna p.g.a. ett misstag inte blivit kallad till bouppteckning. Inte heller togs han upp som dödsbodelägare. Trots detta ingavs bouppteckningen till tingsrätten och denna inregistrerades. För att rätta till felet gjordes en tilläggsbouppteckning en månad och 10 dagar efter huvudbouppteckningen. Problem uppstod eftersom talan om återbäring av gåva enligt 7 kap. 4 § ÄB väcktes ett år efter dagen för tilläggsbouppteckningen. Frågan uppstod om huvudbouppteckningen eller tilläggsbouppteckningen skulle vara avgörande för när tidsfristen som stadgas i paragrafens andra stycke skulle anses vara försutten. HD konstaterade att i motiven till lagstiftningen hade inte tidpunkten för tilläggsbouppteckning avsetts vara gällande. De ansåg att för den bröstarvinge som först vid tilläggsbouppteckningen hade haft möjlighet att skaffa sig information om gåvan, skulle fristen beräknas från den dagen. Således kan en tilläggsbouppteckning i vissa fall vara avgörande för när tidsfristen löper ut.

NJA 1993 s. 594: I detta mål handlade det också om huruvida en talan angående 7 kap. 4 § ÄB väckts inom den tidsfristen som stadgas i 7 kap. 4 § tredje st. ÄB. I fallet togs gåvor som givits före arvlåtarens död upp först i en tilläggsbouppteckning. Fråga var från vilken bouppteckning som tidsfristen skulle beräknas. Bröstarvingen väckte sin talan efter att ett år hade passerat från huvudbouppteckningen, men inom ett år från tilläggsbouppteckningen. HD konstaterade att huvudbouppteckningen ska vara den tidpunkt från vilken tidsfristen ska räknas. Det hänvisades till fallet *NJA 1980 s. 305*. Alltså hade bröstarvingen väckt talan försent.

3.2.11 Processuella frågor

Finns det flera gåvotagare och testamentstagare kan inte dessa ställa anspråk i förhållande till varandra i de fall det rör sig om situationer som faller in under 7 kap. 4 § ÄB.⁷²

Processuella frågor kan bli aktuella när det handlar om flera gåvor till olika personer. Huruvida gåvor faller inom ramen för lagrummet kan ha betydelse för storleken på laglotterna och även för hur stor den summa kommer att bli som blir föremål för återbetalning. Därför måste en bröstarvinge, som vill hävda att flera gåvotagare har fått gåvor som hamnar under 7 kap. 4 § ÄB, stämma in alla av dessa för fastställande av gåvornas ställning. Hinder torde inte föreligga för bröstarvinge att underlåta att framställa anspråk till de gåvotagare som denne finner lämpligt enligt Walin.⁷³

⁷² SOU 1925:43, s. 322 och Walin 2000, s. 195.

⁷³ SOU 1925:43, s. 322 och Walin 2000, s. 195.

Finns det både en gåva och ett testamente kan bröstarvingarna stämma in gåvotagaren på utfående av laglott, utan att de samtidigt behöver stämma in testamentstagaren. Gåvotagaren kan inte stämmas på ett högre belopp än det som hade blivit aktuellt om även testamentstagaren hade stämts.⁷⁴

Ibland kan en nedsättning av ett testamente bli större om inte gåvotagare instäms samtidigt. Detta blir aktuellt om det är en bröstarvinge som är testamentstagare. Känner inte bröstarvinge till huruvida gåvotagaren är solvent kan detta vara en lösning. Det blir således ett säkrare kort att stämma testamentstagaren på laglotten eftersom egendomen säkert kommer att komma bröstarvingen tillgodo.⁷⁵

3.2.12 Gåvoutfästelse

I 7 kap. 4 § tredje st. ÄB stadgas att om en gåva inte är fullbordad kan denna inte göras gällande i den del som skulle leda till intrång i bröstarvinges laglott. Den kan göras gällande om det finns särskilda skäl för det. Walin hänvisar till att situationen ska lösas på samma sätt som om det hade varit frågan om den problematik som omfattas av 3 kap. 3 § tredje st. ÄB.⁷⁶ Denna regel behandlar situationer när en efterlevande make missbrukat den egendom som har tillkommit denne genom reglerna om fri förfoganderätt. Vad som blir intressant är att en bröstarvinge inte behöver föra en speciell klandertalan om detta. Det räcker med att denne påkallar jämkning när gåvan görs gällande.⁷⁷ Vad som ofta kan bli omtvistat är om gåvan ska anses vara giltig. Om detta kan läsas mer i *NJA 1947 s. 117* och *NJA 1961 s. 711*.

3.3 Kritik mot det förstärkta laglottsskyddet

Gösta Walin skrev år 1972 artikeln ”Ett par arvsrättsliga spörsmål” i Svensk juristtidning. Där intar han en kritisk position till de förarbeten som ligger bakom 7 kap. 4 § ÄB. Han kritiserar lagberedningens motiv från SOU 1925:43. Walin hänvisar i artikeln till *NJA II 1928*.

Han börjar med att säga att lagrummet enligt ordalydelsen inte ställer upp något rekvisit som säger att arvlåtaren måste ha haft för avsikt att kränka bröstarvinges laglott. I regeln står det att gåvan ska ha skett under sådana omständigheter eller på sådana villkor att den till syftet var att likställa med testamente. Walin anser att omständigheter språkligt sett måste avse yttre omständigheter och att ordet villkor syftar på de bestämmelser som har getts angående gåvan. Ordalydelsen i paragrafen måste språkligt sett syfta till att åstadkomma en annan egendomsfördelning än vad som hade blivit fallet om gåvan inte hade givits. Detta kommer Walin fram till genom att konstatera

⁷⁴ SOU 1925:43, s. 322 och Walin 2000, s. 195.

⁷⁵ SOU 1925:43, s. 323 och Walin 2000, s. 196.

⁷⁶ Walin 2000, s. 198.

⁷⁷ Walin 2000, s. 87.

att testamente syftar till att göra avsteg från den legala arvsordningen. Syftet att kringgå laglottsbestämmelserna behöver emellertid inte finnas.⁷⁸

Walin påpekar att en gåva även kan ha andra syften, såsom att uppnå en förmånligare beskattning eller att undandra egendomen från arvlåtarens borgenärer. Att det finns flera skäl till att gåvan ges, hindrar inte att gåvan är att likställa med ett testamente. Skäl för att en sådan ståndpunkt ska intas är att en laglottsb berättigad inte ska förlora på att arvlåtaren vill påverka ett annat regelsystem som inte har med det arvsrättsliga att göra. Om det har funnits flera anledningar till varför en gåva har givits ska det ses till det syftet som har varit det mest väsentliga. Walin påpekar här att om det råder tvekan om vad som har varit det huvudsakliga syftet med gåvan ska man i dessa fall avstå från att tillämpa regeln. Anledningen är att regeln tar syfte på redan fullbordade rättshandlingar.⁷⁹

Motivuttalandena är motsägelsefulla. Walin hävdar att ett val måste göras om hur regeln och förarbetena ska tolkas. Antingen kan valet falla på en linje som följer av lagtexten och de motivuttalanden som följer denna eller kan den väg väljas som innebär att lagtexten måste korrigeras. De motiv som talar om en avsikt hos givaren att kringgå laglottsbestämmelserna ger stöd för detta. Walin tycker att det första alternativet ska väljas. Anledningar till detta är att han anser att detta alternativ behandlar gåva för dödsfalls skull, testamente och återkalleligt förmånstagarförordnande lika. Det första alternativet bygger också på en lösning i vilken det relativt lätt kan konstateras om det handlar om en gåva som faller inom lagrummets tillämpning eller inte. Det andra alternativet blir svårt att tillämpa eftersom det innehåller ett subjektivt rekvisit som blir svårt att styrka, nämligen avsikten hos arvlåtaren. Det första alternativet ger också en tillräckligt snäv tillämpning av lagrummet utan att det blir svårt att tillämpa som skulle vara fallet om alternativ två valdes. Eftersom det första alternativet stämmer överens med lagtexten är detta att föredra. Det andra alternativet har bara stöd i motiven, men detta sägs sedan emot på andra ställen i motiven.⁸⁰ Walin påpekar även att det inte i tidigare uttalanden har uppmärksammats att förarbetena är motstridiga. Exempelvis tar han upp Phillips Hult uttalande att ”såsom hela konstruktionen av lagbudet ger vid handen, icke kan tillämpas utan att en prövning av det enskilda fallet ger fog för ett antagande, att ett försök att kringgå laglotsreglerna föreligger”.⁸¹

Jag anser att Walin har rätt i detta avseende. Eftersom både lagtexten och motivuttalandena talar om att gåvan ska vara att jämställa med testamente. Skulle det subjektiva rekvisitet att givaren måste ha haft för avsikt att kringgå laglotsreglerna beaktas skulle detta som Walin påpekar bli ett rekvisit som blir svårt att bevisa. Efter en persons död kan det vara mycket

⁷⁸ Walin, Gösta, Ett par arvsrättsliga spørsmål. SvJT 1972, s. 131.

⁷⁹ Walin 1972, s. 131.

⁸⁰ Walin 1972, s. 131 ff.

⁸¹ Walin 1972, s. 136 och Hult, Phillips, Svensk rättspraxis försäkringsrätt 1947-1953, s. 656.

svårt att ta reda på avsikten hos denna. Det krävs ingen avsikt hos den som skrivit testamente att kringgå laglotsreglerna. Alltså har inte detta rekvisit någon plats i bedömningen om huruvida en gåva ska anses kunna likställas med testamente. Slutligen blir resultatet att det måste bortses från vad som anges i förarbetena om att avsikten hos gåvogivaren ska beaktas.

3.4 Avslutande kommentarer

Sammanfattningsvis kan regeln tyckas vara krånglig att tillämpa. Den har många rekvisit som ska vara uppfyllda. För alla dessa rekvisit finns det regler om hur man ska gå tillväga för att bäst komma fram till en lösning. Det finns regler och praxis för vad som gäller i alla situationer. Osäkerhet föreligger dock vad gäller förmånstagarförordnande. Det är inte säkert fastställt vad som gäller för dessa efter den arvsrättsliga reform som kom år 1987. Efter reformens genomförande har inga fall prövats i domstolen för att klargöra vad som gäller. Därför får det anses gälla som var aktuellt före reformen.

Osäker är också den avvägning som ska göras när arvlåtaren har haft ett under livstiden riktat intresse av att ge bort egendom och dessutom har haft viljan att ordna successionen efter sig. I denna situation finns vägledning i fallet *NJA 1998 s.534*. I rättsfallet har domstolen gått på den linje som Walin hävdar i sin artikel. Nämligen att om osäkerhet råder huruvida regeln ska tillämpas ska man avstå från att tillämpa regeln.

Walin har påpekat att motivuttalandena som finns är motstridiga. Han anser att en väg måste väljas i hur regeln ska tillämpas. Han menar att den väg ska väljas som följer av lagrummets ordalydelse och även det som har stöd i motivuttalandena. Det faktum att en gåvogivares avsikt att kringgå laglotsreglerna skulle vara ett rekvisit för tillämpning av regeln kan inte tillmätas någon betydelse. Häri ligger det motstridiga och en väg måste väljas i tillämpning av regeln. Jag menar att Walin har rätt i detta. Således ska ingen vikt fästas vid arvlåtares avsikt att kringgå laglotsreglerna.

4 Empiri

4.1 Undersökning av underrättsfall

4.1.1 Bakgrund

Under ett samtal med en på det arvsrättsliga området verksam jurist kom diskussionen om det förstärkta laglottsskyddet upp. Frågan som aktualiserades var varför det finns så få avgöranden från Högsta domstolen på detta område. Med detta samtal i åtanke beslutade jag mig för att göra en undersökning av underrättsfall. Frågan jag ställde mig var hur underrätterna dömer i dessa fall. Jag ville finna en anledning till varför så få fall når överrätterna och främst HD. I det här skedet tänkte jag att anledningen till att få fall gick vidare till högre instans var att hemförsäkringen endast täcker kostnaderna för en process i underrätt.

För att verifiera min hypotes bestämde jag mig för att undersöka fall från tingsrätten i Lund. Väl där märkte jag att det fanns få fall som behandlar 7 kap. 4 § ÄB i arkiven. Efter detta resultat beslutade jag mig för att undersöka hur det låg till i Malmö tingsrätt. Även där visade det sig finnas få fall.

4.1.2 Domarna

4.1.2.1 Underlag

I det första skedet visste jag inte hur många fall rörande 7 kap. 4 § ÄB som kommer upp i domstol per år. Innan jag begav mig till domstolen hade jag inte gjort någon avgränsning i tid för de fall som jag skulle undersöka. Jag besökte först Lunds tingsrätt. Eftersom jag upptäckte att få fall av arvsrättslig karaktär kommer upp i denna domstol, valde jag att leta upp alla domar från de senaste fem åren. Denna avgränsning gjorde jag av den anledningen tvistemål som avgjorts i tingsrätt finns kvar i domstolens databas i fem år efter att dom har fallit. Således blev mina undersökningsår 1998 – 2003. Jag har genomsökt hela databasen efter fall som faller inom det område jag är intresserad av.

4.1.2.2 Lunds tingsrätt

I Lunds tingsrätt hittade jag fyra domar som var relevanta för mitt arbete. I tre av dessa fall hade parterna förlikts. I två av fallen fanns förlikningsavtalet med i domen. Det fjärde och sista fallet gick till dom. Omständigheterna var sådana att 7 kap. 4 § ÄB aldrig blev aktuell. Käromålet ogillades. Jag fann inte ett enda fall som domstolen dömt i.

4.1.2.3 Malmö tingsrätt

Även i Malmö tingsrätt gick jag igenom alla de fall som fortfarande finns kvar i databasen. Inte heller här fann jag något stort antal relevanta domar. Antalet blev tre. I alla tre fallen förliktes parterna. Endast i ett fall fanns förlikningsavtalet med i domen.

4.1.3 Resultat

4.1.3.1 Inledande kommentarer

Av de totalt sju domar jag fick fram på området var det totalt fyra stycken som jag har kunnat analysera. Det handlar om ett fall som har en dom och i de tre övriga finns det en dom på att parterna har förlikts och förlikningsavtalen finns bifogade till domen. Dessa kommer jag att analysera nedan.

4.1.3.2 Dom

I ett av fallen avkunnade domstolen dom.⁸² Fallet handlade om en bostadsrättslägenhet som skulle ha givits i gåva till den avlidnes son. Den avlidnes fyra barnbarn (barn till den nu avlidne mannens avlidna dotter) var kärande. De yrkade att gåvan skulle återgå till dödsboet. Det gjordes gällande att denna gåva kunde jämföras med testamente. Domstolen slog emellertid fast att den givna lägenheten aldrig hade ägts av den avlidne utan istället av dennes fru som fortfarande bodde i lägenheten. Den avlidne kunde således inte ha givit bort lägenheten. Därför ogillades käromålet.

4.1.3.3 Förlikningsavtal

I det första fallet⁸³ jag studerade var förlikningsavtalet omfattande. I detta redogjordes för hela situationen såsom den hade utspelat sig. Fallet rörde två systrar som skulle ärva när deras mor hade gått bort. Syster A uppmärksammade att de tillgångar som fanns i dödsboet var ringa. Eftersom modern hade sålt en fastighet ungefär tio år före dödsfallet fann hon det besynnerligt att dessa medel inte längre fanns bland tillgångarna. Vid efterforskning visade det sig att uttag hade gjorts från moderns bankkonto. Uttagen hade gjorts av syster B. Syster B förnekade att hon hade tillgodogjort sig dessa och hävdade istället att dessa medel alltid hade redovisats till modern. Situationen kunde inte lösas utan istället kom fallet upp i tingsrätten. Efter att muntlig förhandling hade hållits förliktes parterna och detta stadfästes i dom. I förlikningen gick systemen med på att betala en

⁸² Lunds tingsrätt, mål nr. T 1721-01.

⁸³ Lunds tingsrätt, mål nr. T 768-95.

viss summa pengar till den syster som ansåg sig förfördelad. På så sätt löste sig situationen utan att domstolen behövde avkunna någon dom i ärendet.

I mål nr. T 7298-01 från Malmö tingsrätt rörde det sig om en gåva av en fastighet från en fader till två av hans tre söner. Kärande i fallet var således den broder som hade blivit utan gåva. Frågan var om gåvan var att likställa med testamente och även vilket värde denna gåva skulle ha vid beräkningen av laglotten vid en eventuell laglottskränkning. De svarande hävdade att det inte handlade om en gåva som var att likställa med testamente. Anledningen var att det inte hade avtalats att fadern faktiskt skulle bo kvar i fastigheten. Istället var detta följden av omständigheter som inte hade kunnat förutses när fastigheten överläts. Även i detta fall stadfästes en förlikning i dom. Detta avtal stadgar en viss summa som vardera brodern ska betala till den broder som var kärande i fallet. Hur parterna har kommit fram till denna summa som anges i avtalet går inte att utläsa ur handlingarna som finns i domen.

Det sista fallet⁸⁴ handlar om en sons dispyt med den döda faderns hustru. Fadern hade i ett gåvobrev givit bort en fastighet till sin hustru ett år och fyra månader före sin död. Sonen ansåg att hans fader vid denna tidpunkt hade varit i försvagat psykiskt skick och att fadern var i beroendeställning till sin hustru. Denna gåva var således given med hänsyn till blivande dödsfall och skulle därför enligt sonen likställas med testamente. Parterna förliktes även i detta fall på ett sätt som är svårt att analysera. Det finns inte någon möjlighet att ta reda på varför just de summor som valdes har blivit gällande.

4.1.4 Exempel på fall i vilket domstolen dömt

Jag har kommit över ett fall⁸⁵ från Stockholms tingsrätt i vilket domstolen dömt. Jag har inte undersökt hur underlaget är i denna tingsrätt utan kommer endast att ta med detta fall som ett exempel på hur domstolen kan döma i dessa fall. Detta är betydande eftersom jag inte fick fram några fall i vilka domstolen hade dömt i min undersökning.

Fallet handlade om en glaskonstnär, Erik, som avlidit. Han efterlämnade sin fru, Ingrid, och sex barn. Av dessa barn hade han ett med sin hustru samt tre barn från ett tidigare äktenskap. Han hade också en son och en dotter som inte var barn till någon av dessa kvinnor. Fyra av de barn som Erik hade innan han träffade Ingrid klandrade gåvor som han hade givit genom 69 gåvobrev till sin hustru. Dessa gåvor hade givits under en period av 14 år. De gjorde gällande att gåvorna gavs under en tid när konstnären kunde vänta döden inom kort. De ansåg också att det inte hade inneburit någon uppoffring för Erik att ge dessa gåvor till sin fru.

⁸⁴ Lunds tingsrätt, mål nr. T 15-03.

⁸⁵ Stockholms tingsrätt, mål nr. T 646-00, T 648-00, T649-00, T 650-00.

Domstolen ansåg att det inte kunde bortses från att konstnären verkligen hade varit mycket sjuk. Den sa även att konstnären hade behållit nyttjanderätten av egendomen eftersom han hade givit den till sin hustru. Det fanns villkor i gåvobreven som sa att gåvan skulle vara enskild egendom vilket tydde på att egendomen inte skulle kunna komma konstnärens arvingar tillgodo. Sammantaget ansåg domstolen att gåvorna skulle omfattas av 7 kap. 4 § ÄB. Änkan blev således tvungen att återbära den del av gåvorna som inskränkte bröstarvingarnas laglott.

4.1.5 Avslutande kommentarer

Av de presenterade fallen blir det svårt att dra några slutsatser. I tre av de fyra fall som jag har analyserat förliktes parterna. Detta visar en vilja från båda parter att lösa situationen på bästa sätt utan att en domstol ska behöva hjälpa dem med ett beslut. Kanske har parterna insett allvaret med en process i detta läge. Med anledning av detta har de känt sig angelägna om att lösa tvisten.

När det gäller de transaktioner som har givit upphov till tvisterna har dessa varierat. Det har handlat om personer som har gett bort sin egendom till några av sina barn och lämnat något barn utanför. Det fanns ett fall där det kunde ifrågasättas om en gammal person verkligen ville ge bort sin egendom eller om personen hade blivit påverkad att ge bort egendomen av någon närstående person. Detta skulle kunna ses som att personen hade tvingats att ge bort sin egendom för att mot denna ersättning bli omhändertagen i sin ålderdom.

Förlikningsavtalen har varit svåra att analysera eftersom dessa inte innehåller särskilt mycket information. De belopp som anges har jag inte kunnat hitta i några andra dokument i akterna. Därför blir det omöjligt för mig att avgöra på vilket sätt parterna har förlikts. En slutsats jag har kunnat dra är att den som angivit 7 kap. 4 § ÄB såsom tillämplig alltid fått någon slags ersättning. I vissa fall anser jag den ersättning som personen har fått vara ungefär det som den klagande har begärt. Så verkar vara fallet i T 7298-01. I fallet T 15-03 tycker jag mig se att den klagande har nöjt sig med en förhållandevis liten andel av det denna person ursprungligen yrkade.

Trots den knapphändiga informationen har jag fått en del svar på mina frågor. Svaren var inte vad jag hade väntat mig. Jag hade blivit informerad om att väldigt få fall som handlar om 7 kap. 4 § ÄB når Högsta domstolen och får prejudikatverkan. Mitt mål var därför att undersöka vad detta kan bero på. Jag trodde mig veta svaret på denna fråga. Det skulle vara att människor som driver dessa tvister inte skulle ha råd att driva tvisten ända upp i högsta instans. Mitt antagande var att taket i hemförsäkringars rättsskydd hindrar människor från att föra tvisten vidare efter tingsrättsförhandlingen. Detta skulle innebära att parterna måste lägga ner sin tvist efter att den avgjorts i tingsrätten. Svaret jag fick visade sig istället vara mycket enklare än så. Efter att ha undersökt två tingsrätter drar jag

slutsatsen att anledningen till att få fall når Högsta domstolen är att det överhuvudtaget finns få processer som rör denna fråga. Visserligen var underlaget inte så stort att generella slutsatser kan dras, men undersökningen visar indikationer på att samma resultat troligen skulle nås även vid undersökningar i andra tingsrätter.

4.2 Intervjuer

4.2.1 Bakgrund

Efter att jag gjort min undersökning i tingsrätterna hade jag inte fått svar på mina frågor och nya hade dykt upp. Mitt nya mål var att ta reda på varför få fall når domstol. Jag ställde mig frågorna om det är så att lagrummet inte tillämpas särskilt ofta och skulle detta kunna vara anledningen till att få fall dyker upp i våra domstolar. Funderingar fanns också kring scenariot att lagrummet blir aktuellt i en del situationer, men att tvisterna löses innan de kommer till domstol. För att få svar på mina frågor beslutade jag mig för att intervjua praktiker som arbetar med arvsrätt.

4.2.2 Genomförande

Jag beslutade mig för att intervjua framstående advokater som är specialiserade på arvsrätt. Till antalet blev det fem eftersom tiden inte tillät en större undersökning. Jag sammanställde fyra frågor som förhoppningsvis skulle ge mig de svar jag sökte.

Jag ringde till de advokater jag hade valt ut. Initialt handlade det om att fråga om de kunde tänka sig att ställa upp på denna intervju. Därefter skickade jag ut ett mail till dem så att de skulle kunna förbereda sina svar på frågorna. Mailet finns i bilagan. Efter att advokaterna hade tänkt igenom sina svar på frågorna ringde de upp mig för ett genomförande av intervjun. Nils Gårder intervjuade jag på hans kontor. För att inte styra intervjun ställde jag få följdfrågor. En av advokaterna har valt att vara anonym. Jag har kallat honom advokat B.

4.2.3 Resultat

4.2.3.1 Fråga 1: Hur många fall per år kommer du i kontakt med som rör det förstärkta laglottsskyddet?

De svar jag fick varierade på denna fråga. Detta beror på vilken typ av uppgifter som personen har i sin yrkesutövning. Två av de jag frågat uppger att de kommer i kontakt med ca fem fall per år. En annan uppger att han kommer i kontakt med femton till tjugo fall per år. Som förklaring till detta

säger han att han jobbar med dödsboförvaltning⁸⁶ och i samband med detta brukar denna typ av frågeställningar dyka upp. De resterande två advokaterna som jag intervjuat kan inte uppge någon exakt siffra. Det kan gå långa perioder då frågeställningen inte aktualiseras och sedan kan det komma en anhopning med fall.

Här kan poängteras är att alla de advokater som jag har intervjuat är specialiserade på arvsrätt. Hade jag frågat en allmänpraktiker hade jag troligtvis fått svaret att problematiken aldrig aktualiseras för dem. Det bör nämnas att dessa frågeställningar inte är vanliga i de allra flesta sammanhang, dock är de vanligt förekommande för de personer som arbetar med arvsrättsliga frågor.

4.2.3.2 Fråga 2: Hur brukar de fall som du kommer i kontakt med lösas?

Denna typ av fall brukar lösas med någon slags förlikning. Det är svaret jag har fått fram i mina intervjuer. Olika anledningar ges till varför det är så.

En anledning är att en arvsrättslig tvist kan anses vara föremål för behandling i fyra instanser. Inledningsvis görs en boutredning. Här kan det komma upp flera frågor som är tvistiga. Efter detta kommer den vanliga gången med det tre instanserna i domstol. En process kan ta flera år. När ett fall väl nått domstolen är domarna inte benägna att döma i fallen vilket innebär att de försöker påverka parterna att förlikas. Det finns också en ovisshet i hur domstolen kommer att döma i dessa fall vilket också leder till att människorna hellre väljer att förlikas än att föra en tvist i domstol.

När det gäller arvsrättsliga frågor är förhållandena gynnsamma för förlikning. Det handlar om ett arvskifte och problematiken kring det förstärkta laglottsskyddet är bara en av de tvistiga frågorna. Då kommer lösningen på detta problem att vävas in med de andra i arvskiftet. En lösning kommer att hittas på hela problematiken som finns i arvskiftet.

Förlikning är det vanliga i dessa fallen och det är endast de riktigt svåra fallen som når domstol. En av advokaterna svarar att förlikning blir aktuell i 90 % av fallen. En annan svarar att förlikningar nås i hälften av fallen. Alltså blir det svårt att dra några slutsatser av detta. Ett svar som kan ges är att detta beror på advokatens benägenhet att processa vilket innebär att vissa advokater kommer att vara mer benägna att förlikas än andra.

En av de advokater jag intervjuat uppger att lagrummet ofta aktualiseras, men att det brukar stupa på att lagrummet har ett så snävt

⁸⁶ Dödsboförvaltning regleras i kapitel 18 och 19 i ÄB. Enligt 18 kap. 1 § ÄB ska dödsbodelägarna gemensamt förvalta den dödes egendom under boets utredning. Om en dödsbodelägare begär det ska rätten förordna att en boutredningsman ska förvalta egendomen enligt 19 kap. 1 § ÄB.

tillämpningsområde. Han uppger att frågan ställs på sin spets ibland, men att förutsättningarna för att tillämpa lagrummet oftast inte finns.

Jag har också fått fram att det i dessa fall oftast brukar röra sig om särkullbarn som har blivit åsidosatta med hjälp av de gåvor som kommer att falla in under lagrummets tillämpning.

Vad som också blir intressant att ta upp är att problematiken ofta hänger samman med frågeställningar som aktualiseras i 3 kap. ÄB. Detta kapitel rör frågor då en efterlevande make har avlidit. Denna kan ha gjort transaktioner under sin livstid som inte alltid är förenliga med den fria förfoganderätt som den efterlevande maken har över den avlidne makens egendom.

Det händer inte sällan att fall dyker upp där inget kan göras åt den gåva som har givits. Anledningen är att den tidsfrist som finns för att begära jämkning av gåvan har löpt ut. Detta beror då oftast på att personen inte har varit medveten om att det finns ett sätt att angripa denna typ av gåvor.

4.2.3.3 Fråga 3: Vilken inställning brukar klienterna ha till sin tvist?

I mina svar har jag fått fram att de personer som hamnar i dessa tvister är personligt engagerade. Tvisten känns jobbig för dem. Det handlar om en sak som är starkt förknippad med deras person. De är väldigt engagerade i början av tvisten.

När det kommer till förlikningen väljer personerna denna väg eftersom de inte är beredda att vänta i flera år på att få sin tvist avgjord. En av de advokater som jag har intervjuat upplever att folk brukar vara nöjda med utgången i fallet. Han säger att de själva inser att de måste vara realistiska i vad de kan begära. En annan av advokaterna uppger att klienterna är hyggligt benägna att förlikas. Örjan Teleman anför: ”En god förlikning är en uppgörelse då båda parter är lika missnöjda.”

4.2.3.4 Fråga 4: Vilka är dina reflektioner över det förstärkta laglottsskyddets tillämpning idag?

Örjan Teleman uppger att i de här fallen handlar det om att skilja dödsfallsgåvor från livsrättshandlingar. Denna bedömning ska göras. Teleman anser att HD genom rättsfallet *NJA 1998 s. 534* har tillämpat regeln i 7 kap. 4 § ÄB alldeles för snävt och detta ställer han sig kritisk till. Däremot anser han att det är bra att HD i detta fall har fört utförliga pedagogiska resonemang. Det behövs med tanke på att få fall når HD och att det därför finns få prejudikat. *NJA 1998 s. 534* ger utrymme för en väldigt snäv tillämpning.

Advokat B anför att regeln i 7 kap. 4 § ÄB fungerar som ett rättvisinstrument. Den negativa delen av saken blir att det tar tid att

processa. Tiden blir ett osäkerhetsmoment för människorna som istället väljer en hygglig förlikning. I dessa lägen blir det advokatens uppgift att jämna ut situationen. Advokaten använder sig av de regler som blir mest förmånliga för klienten.

Advokat B anser lagrummet vara ett fungerande sådant. Bestämmelsen blir också mer aktuell i vår tid än vad den har varit tidigare. Anledningen är att människor ofta hinner gifta sig mer än en gång i livet. Detta leder till att det blir allt vanligare att människor har barn tillsammans med fler än en person. Ofta kan en make ha gjort gåvotransaktioner för att gynna den senaste maken. Besvärliga tvister uppkommer som följd av detta.

Nils Gårder's uppfattning är att det förstärkta laglottsskyddet är en befogad regel om laglottsskyddet ska finnas. Annars skulle rätten till laglott kunna urholkas. Gårder ställer sig positiv till laglotten. De förändringar som kan ses i familjebildningarna i samhället idag påverkar laglotten. Personer som gifter sig mer än en gång tenderar att gynna barn i det senare äktenskapet. Tvisterna uppkommer mellan halvsyskon. Han tror att dessa konflikter kommer att öka i framtiden.

Gårder ger exempel på situationer som kan uppstå. Det finns två fall när det talas om gåvor som är att jämställa med testamente. Det första fallet är när givaren inte gör någon uppoffring genom gåvan genom att behålla nyttjanderätten av egendomen. Det andra fallet är när gåvan ges på dödsbädden. Alla de fall som Gårder har stött på har varit av det slaget att de faller in under det första fallet. Den vanliga situationen är att en person har givit bort en fastighet, men bor fortfarande kvar där. Gårder ger ett exempel på ett fall som han har varit med om. Det handlade om en person som hade sålt egendom till uppenbart underpris och behållit kontrollen över egendomen. I fallet var det tveksamt om det skulle rubriceras som gåva eller köp. Enligt rättspraxis och *NJA 1939 s. 171*⁸⁷ ska köpfällen hamna inom tillämpningsområdet för 7 kap. 4 § ÄB. Gårder anser detta vara riktigt eftersom det inte ska vara möjligt att kringgå dessa regler genom att rubricera handlingen som ett köp.

Börje Samuelsson anser att det förstärkta laglottsskyddet lever i en undanskymd tillvaro. Det ska mycket till för att lagregeln ska kunna tillämpas eftersom den har en så snäv utformning. Någon gång då och då kan den bli aktuell i en förlikning. Han tror inte att lagreglerna kommer att ses över. Det har funnits diskussioner om laglottens existens. Han tror emellertid inte att någon förändring kommer att komma av detta.

Sven-Erik Ekbäck konstaterar att det inte finns någon rikhaltig praxis på området. Det finns det belysande fallet *NJA 1998 s. 534*. Han anser att lagstiftningen har fog för sig, men det är inte lätta bevisfrågor som

⁸⁷ *NJA 1939 s. 171* behandlade ett fall där en egendom hade sålts till uppenbart underpris. Denna försäljning betraktades som gåva i fallet. Gåvan var dock inte att jämställa med testamente eftersom det i fallet hade passerat 25 år mellan överlåtelsen och givarens död.

aktualiseras. Om föräldrarna har planerat detta ställs det oöverstigliga krav på barnen när det gäller bevisning. Givetvis förutsätter detta en viss taktik hos föräldrarna.

4.2.4 Avslutande kommentarer

Sammanfattningsvis kan vissa reflektioner göras. Till att börja med slår jag fast att det antal fall rörande det förstärkta laglottsskyddet som en advokat kommer i kontakt med kan variera. Det beror troligen på vilken roll man har som advokat. Som boutredningsman kommer advokaten i kontakt med många fall som rör det förstärkta laglottsskyddet. Företräder advokaten endast klienter blir antalet fall per år färre. Om jag hade frågat en allmänpraktiker hade jag troligen fått ett ännu lägre tal.

När det gäller konflikter som uppstår kring gåvor som till syftet är att likställa med testamente, löses dessa i stor utsträckning genom någon slags förlikning. En anledning kan vara att personerna inte orkar vänta så lång tid med att få sin tvist avgjord, som det innebär om en process förs i domstol. Förlikningen kan komma till stånd på ett tidigt stadium, men den kan också komma till först efter att en part hotat med att skicka in en stämningsansökan till tingsrätten. En annan anledning till att parterna väljer förlikning är den osäkerhet som finns beträffande hur dessa fall kommer att bedömas av domstolen. Även det faktum att personerna står mitt i ett arvskifte kan bidra till att de väljer en förlikning eftersom denna då kommer att bakas in i det totala arvskiftet.

De personer som befinner sig i tvisterna är ofta väldigt engagerade och måna om att få till stånd en slags rättvisa. I förhållande till förlikningen kan de vara besvikna att de inte fått sin vilja igenom. Samtidigt kan de känna sig nöjda med att i alla fall ha fått någon slags upprättelse för det fel som arvlåtaren har gjort mot dem genom gåvan.

Teleman slår fast att det finns få prejudikat som gäller frågor kring 7 kap. 4 § ÄB. Därför vill han poängtera att det är bra att domstolen i *NJA 1998 s. 534* har gjort en grundlig och pedagogisk genomgång av vad som gäller i dessa situationer. Han anser dock att det har gjorts en för snäv tillämpning av regeln. I fallet diskuterades det kring en avvägning mellan ett intresse som givaren har under livstiden av att ge bort egendom och intresset av att ordna med egendomsfördelningen efter sin bortgång. Domstolen valde att gå på linjen att det under livstiden riktade intresset var det som vägde tyngst i situationen. Vad som kan framhållas är att en av advokaterna tycker att lagrummet har en snäv tillämpning. Av denna anledning anser han att det blir svårt att hitta situationer som verkligen kan omfattas av bestämmelsen.

Avslutningsvis konstateras att 7 kap. 4 § ÄB är ett mycket verksamt lagrum. Som Gårder har angivit måste det finnas ett förstärkt laglottsskydd så länge som det finns ett laglottsskydd. Det skulle annars innebära en urholkning av laglottsskyddet och det skulle bli alltför enkelt för en person att kringgå de

gällande reglerna genom att ge bort egendomen. I vårt samhälle blir lagrummet också mer och mer användbart. Detta beror främst på att människor har flera relationer under sin livstid. Ofta gifter sig människor mer än en gång. Personer skaffar inte längre alla sina barn med samma person. Problem uppstår när en person vill gynna den senaste maken. När detta görs får det konsekvenser för bröstarvingarna.

5 Analys

Laglotten har tillkommit för att skydda bröstarvingar från att bli helt arvlösa när en förälder dör. Laglottsskyddet blir aktuellt när en arvlåtare skriver testamente. Det krävs dock att den laglotsberättigade framställer ett anspråk om utfående av laglotten. Har detta inte gjorts inom sex månader från det att bröstarvinge har delgivits testamente går denna rätt förlorad. Rätten till laglotten finns alltid där och kan inte avtals bort på något sätt. En bröstarvinges rätt att ärva sin förälder har ansetts vara ett intresse som ska tillgodoses i vårt samhälle, även om laglotten inte längre behövs för ett barns försörjning, vilket ofta var fallet förr i tiden. Idag handlar det mer om rätten till egendom som kommer från en förälder. Laglotsinstitutet är något som anses tillhöra den allmänna rättskänslan i dagens samhälle.

Det förstärkta laglottsskyddet infördes för att skydda rätten till laglott som bröstarvinge har. En arvlåtare skulle annars kunna ge bort sin egendom före sin död för att undkomma laglotten. I SOU 1925:43 klargjorde lagberedningen att den genom det förstärkta laglottsskyddet ville förhindra att en bröstarvinge missgynnas. Lagberedningen gjorde gällande att en arvlåtare kunde ha som skäl att gynna en make eller barn i ett senare äktenskap. Situationen kunde även vara sådan att arvlåtaren hade fattat agg mot en bröstarvinge och därför inte ville att barnet skulle ärva honom.

Det finns få prejudikat som berör 7 kap. 4 § ÄB. I första hand ville jag fastställa på vilket sätt underrätterna i vårt land följer den praxis som finns. Den praxis som finns utgörs av gamla fall. Många av dem är från 1940-talet. Därför föll valet på att göra en undersökning i tingsrätter för att besvara min fråga. Jag fann inga fall rörande det förstärkta laglottsskyddet i vilka domstolen hade dömt. Efter att ha undersökt två olika tingsrätter drog jag slutsatsen, att det inte kunde vara någon tillfällighet att jag inte hittat några domar. Min slutsats blev att få fall rörande det förstärkta laglottsskyddet når domstol. Efter ett tips från en advokat fick jag tag på ett fall från Stockholms tingsrätt i vilket domstolen hade dömt. Detta fall visar att det förekommer fall då personer faktiskt lyckas kunna få till stånd återbäring av gåvor.

I ytterst få fall avkunnar tingsrätter dom i ärenden som berör det förstärkta laglottsskyddet. Enligt mina resultat når en tvist domstol som slutar med att domstolen stadfäster en förlikning i dom ca en gång om året. Vid vidare efterforskning visar det sig att en advokat som arbetar med arvsrättsliga frågor inte sällan kommer i kontakt med det förstärkta laglottsskyddet. Detta innebär att något händer på vägen. Dessa tvister uppkommer, men de går inte till domstol.

Frågan som uppkommer är vad som händer med dessa tvister. De kan inte bara försvinna. Det gör de inte heller. En lösning nås utanför domstol. I min undersökning har jag fått fram att förlikningar är vanliga. I de flesta fall görs

någon slags överenskommelse. Även de fall som når tingsrätten slutar ofta med en förlikning.

Människor som hamnar i den här sortens tvister är engagerade, eftersom det rör saker som är tätt förknippade med deras person och familj. Har någon i familjen svikit och är arvet mindre än väntat, gör besvikelsen att tvisten känns väldigt angelägen.

Oftast inser dessa människor att om de ska strida, tills de får sin rätt igenom i domstol, kommer de att få vänta väldigt lång tid. En arvsrättslig tvist tar längre tid än exempelvis en straffrättslig tvist eftersom den arvsrättsliga tvisten i praktiken har fyra instanser istället för de sedvanliga tre. Det finns flera förklaringar till varför det tar lång tid i våra tingsrätter. Först och främst kan det konstateras att väntetiderna är långa i våra tingsrätter p.g.a. att det finns många tvister. Alla dessa tvister ska behandlas i de allt färre tingsrätterna. En annan förklaring är att domare inte är särskilt vana vid att det kommer upp arvsrättsliga tvister som de ska döma i. Det är ännu mer sällan som en tvist rörande det förstärkta laglottsskyddet dyker upp. Den domare som ska döma måste läsa in sig på området för att han ska anse sig kunna döma i målet. Väl i rättegången försöker domaren få parterna att förlikas eftersom denne inte gärna dömer i denna typ av mål. Detta kan sägas vara fallet i flera typer av tvistemål. Allt detta sammantaget gör att förlikningarna är många. Många vill inte tvista i flera år. De väljer istället att förlikas för att kunna gå vidare med sina liv. Då handlar det om en förlikning som båda parter anser är en rimlig utgång. Det kan sammanfattas i en mening som Örjan Teleman uttrycker. ”En god förlikning är en uppgörelse där båda parter är lika missnöjda.” Parterna har trots allt inte fått det som de ursprungligen tänkte sig ha rätt till. En anledning till att parterna förlikas är att det i det totala arvsskiftet endast utgör en del och detta innebär att människorna ser till helheten. De väljer att förlikas så att de ska få hela arvskiftet ur världen. Skulle en process väljas skulle det innebära att människorna får vänta med att få dödsboet utrett. Detta ter sig orimligt för många i denna situation.

Å ena sidan har jag i min undersökning fått fram att 7 kap. 4 § ÄB är ett användbart lagrum och även ett effektivt sådant. Jag menar härmed att de människor som gör bestämmelsen gällande får igenom en förlikning med den person som har fått gåvan. Å andra sidan är regeln inte användbar eftersom de flesta personer som hamnar i en sådan tvist inte låter en domstol avgöra vad som är rätt eller fel. I de fall då en förlikning har skett kan det inte med säkerhet sägas att den klagande hade fått till stånd någon återbäring om tvisten slitits i domstol.

Teleman har uppgett att han ställer sig kritisk till den enligt honom själv snäva tillämpningen av 7 kap. 4 § ÄB som domstolen visar prov på i *NJA 1998 s. 534*. Ett under livstiden riktat intresse kan väga tungt i ett mål om huruvida en gåva utgör en gåva som omfattas av 7 kap. 4 § ÄB. Detta innebär en restriktiv tillämpning av lagrummet. I fallet beaktades de omständigheter att det fanns ett intresse under livstiden att ge gåvan. Eftersom gåvogivaren befarade att hon och hennes make inte skulle orka

med skötseln av egendomen, var intresset att slippa skötseln av egendomen. Vad som talade för att det handlade om att ordna successionen var att hon ville att egendomen skulle hållas samman. En samlad bedömning skulle göras av hela situationen. Då skulle främst hänsyn tas till att den ekonomiska följderna av att gåvan går ut över givaren själv. Domstolen ansåg inte att det var visat i fallet att fördelarna för gåvogivaren uppvägde den uppoffring som överlåtelsen av egendomen innebar. Jag anser att utfallet i situationen är rimligt. I denna typ av situationer kommer det alltid att finnas parter som hävdar två olika ståndpunkter. Frågan blir vilken som ska beaktas. I det här fallet fanns ett intresse som gällde under livstiden för givaren. Walin har hävdats att regeln inte ska tillämpas om det huvudsakliga syftet med gåvan inte kan fastställas. Det handlar om fullbordade rättshandlingar. Det krävs således att det huvudsakliga syftet är fastställt för att en återbäring ska bli aktuell. Med anledning av detta uttalande menar jag att HD dömde rätt i fallet. Även om tillämpningen kan anses vara snäv ligger det nära till hands att situationer bedöms på detta sätt. Enligt min mening ska det finnas vägar för personer att ge bort sin egendom utan att detta ska kunna angripas av arvingarna.

Jag ställer mig i detta sammanhang frågande till huruvida detta rättsfall på något sätt har påverkat tillämpningen av regeln. Då menar jag inte hur domstolen dömer i dessa fall. Istället tänker jag på alla förlikningar som görs varje år. Har dessa påverkats av detta prejudikat? I situationer som löses med förlikning får alltid den klagande någon slags ersättning. Om det inte var så skulle tvisten bestå. Istället för att gå till domstol anser den som har fått gåvan att det löner sig att betala en viss ersättning till personen som känner sig förfördelad. Vad det beror på kan ha många förklaringar. En av förklaringarna kan vara att personen inte känner att det skulle vara lönsamt att gå till domstol. Det kan bero på att personen inte anser det belopp som ska betalas tillbaka vara värt att gå till domstol för eller för att han helt enkelt tror att han kommer att förlora. Vad jag inte har besvarat i min uppsats är på vilket sätt dessa fall skulle lösas, om de verkligen gick till domstol. Frågan är intressant. Det blir näst intill omöjligt att fastställa hur utgången skulle bli i dessa fall om de verkligen gick till domstol. Det kan endast konstateras att det skulle vara intressant att veta om förlikningar speglar den verkliga betydelsen av lagrummet som HD har fastställt.

Jag undrar om det är fördelaktigt att de flesta tvister av den här karaktären löses med hjälp av förlikningar. Det kan tyckas vara en bra lösning. En förlikning är ett bevis på att parterna har kunnat enas om en lösning på problemet. Ingen av parterna är nöjd, men känner att utgången är acceptabel, eftersom vetskapen finns att även den andra parten till viss mån är missnöjd. Båda parter har fått kompromissa. Nådde istället alla konflikter domstol, skulle konflikten stötas och blötas i en rättegång. Tvisten finns fortfarande kvar parterna emellan och konflikten med den andra parten har inte fått någon lösning. I det här läget finns ofta en nöjd och en missnöjd person. Konflikten kommer inte att främja en försoning mellan de två parterna. För parternas fortsatta relation tror jag att det bästa för dem är att nå en förlikning.

Efter att ha konstaterat att det troligtvis bästa sättet för parterna att lösa tvisten är en förlikning, måste också beaktas vad som är bäst ur rättssäkerhetssynpunkt. Ponera att 7 kap. 4 § ÄB ska ha en relativt snäv tillämpning. Beakta också att de som gör lagrummet gällande ofta vinner på detta genom en förlikning. Jag ställer mig frågan om det påverkar förlikningarna att rättsfallet *NJA 1998 s. 534* påkallar en snäv tolkning av lagrummet. Advokater skulle kunna använda sig av detta rättsfall som en slags förhandlingsteknik. Det skulle i så fall innebära att den klagande i en situation skulle få ut mindre ersättning i en förlikning eftersom det är ovisst huruvida klagandens begäran skulle vinna gehör i domstolen. Folk i allmänhet känner inte till dessa omständigheter, varför tekniken måste användas av en advokat. Fallet kanske inte alls har någon relevans i de förlikningar som görs. Frågorna har dykt upp under tiden som jag har arbetat med mitt material. Givetvis skulle saken kunna undersökas vidare.

Regelns framtida fortlevnad beror till stor del på människors inställning till laglotten. Det handlar om inställningen hos människor och huruvida det även fortsättningsvis ska anses vara bröstarvingar som har den yttersta rätten till en avliden persons egendom. Jag har i ett tidigt skede i uppsatsen fastslagit att efterlevande make har rätt att behålla sin makes egendom så länge han lever. Det kan ses som att maken får egendomen till låns, men den ska lämnas till dess rätta ägare när hon dör. Den rätta ägaren är förstås bröstarvingen. Laglotten behövs oftast inte för bröstarvingars försörjning. Avvägningen måste göras mellan den grundsten i äganderätten som rätten att förfoga över sin egendom utgör och bröstarvingars rätt till förälders egendom. Inget klart svar finns och som rättsläget ser ut idag kommer inte laglotten att försvinna. För att detta ska ske skulle det behövas grundläggande ändringar i människors värderingar. Denna förändring skulle inte kunna göras idag.

Så länge laglotten finns kommer också det förstärkta laglottsskyddet att ha en funktion i vårt rättssystem. Som jag tidigare i uppsatsen redogjort för anser Gårder och advokat B att en ökning av arvsrättsliga tvister kan märkas. Det uppstår också fler situationer då en arvlåtare har givit gåvor före döden. Anledningarna till varför de har givits kan variera. Det är givetvis inte alltid fallet att arvlåtaren har menat att en arvinge ska förlora på transaktionen. I många situationer där gåva har givits anser bröstarvingar att de har förlorat något som skulle ha tillfallit dem. Därför fyller regeln i 7 kap. 4 § ÄB en funktion. Det behövs ett sätt att komma åt de transaktioner som kan anses vara felaktiga. Lagregeln uppställer ett krav på att gåvan till sitt syfte ska vara att likställa med testamente. Detta innebär att de gåvor faller utanför regelns tillämpning, där gåvogivaren faktiskt inte har menat att ordna successionen efter sig.

Laglotten och efterlevande makes rättigheter är två rättigheter som har ställts emot varandra. Laglotten har funnits sedan mitten av 1800-talet. De rättigheter som efterlevande make har idag kom först i slutet av 1980-talet. Laglotsreglerna och efterlevande makes rättigheter blir inte alltid aktuella

samtidigt. Därför kan de inte alltid sägas stå i konflikt med varandra. Efterlevande makes rätt att ta arv går före de gemensamma bröstarvingarnas rätt. Den efterlevande maken ärver med fri förfoganderätt, vilket innebär att maken får disponera över egendomen under sin livstid. De gemensamma barnen får vänta med sitt arv till dess att båda föräldrarna har avlidit. Bröstarvingarna får alltså ut sitt arv efter båda föräldrarna vid samma tidpunkt vilket innebär en förskjutning i tiden för det arv som kommer från den förälder som avlider först. Har den avlidne skrivit testamente till någon annan än den efterlevande maken, kan inte den efterlevande maken göra några andra anspråk än vad den s.k. basbeloppsregeln ger utrymme för.

Särkullbarn har till skillnad från gemensamma barn rätt att få ut sin arvslott när den biologiska föräldern dör. Om den avlidne har testamenterat sin egendom till den efterlevande maken har särkullbarnet i alla fall rätt till laglott. Särkullbarnet kan dock välja att avstå från sin rätt till förmån för den efterlevande maken. I denna situation kommer särkullbarnet att ha rätt till sekundosuccession när den efterlevande maken så småningom dör.

Vad som är anmärkningsvärt är att många människor i vårt samhälle tror att den efterlevande maken har starka rättigheter som innebär att denne alltid kommer att få arva när en make dör. Den allmänna uppfattningen i samhället stämmer inte överens med hur det faktiskt ser ut i vårt rättssystem. Därför kan det i många fall komma som en chock för den efterlevande maken att denne måste ge upp den del av den avlidnes egendom som utgör särkullbarnets laglott. Detta kan tyckas fel eftersom människor som saknar kunskap om detta inte kommer att skriva testamenten för att skydda sig själva. Försöker makarna att ge varandra egendom för att kringgå laglottsskyddet kan det förstärkta laglottsskyddet aktualiseras. Inte heller detta skydd för laglotten torde vara allmänt känt vilket också kan skapa oförutsedda problem.

I motsats till efterlevande makes rätt att behålla den avlidnes egendom med fri förfoganderätt visar sig rätten till laglott vara väldigt stark. Även gåvor som har givits i livstiden av arvlåtaren kan komma att omfattas av laglotten genom det förstärkta laglottsskyddet. Egentligen skulle denna rätt även kunna tillkomma efterlevande make. Denne skulle kunna dela lika med bröstarvingarna. Bortsett från arvsreglerna finns det egentligen ingenting som säger att det är just bröstarvinge som ska ha rätt till den avlidnes egendom. Genom att bröstarvingen får egendomen kommer den en ny generation tillgodo. Jag ställer mig frågan om detta är en anledning till att vi behåller laglotten. Vad som också kan beaktas är att människor idag ofta gifter sig mer än en gång. Det skulle uppstå avvägningssvårigheter om efterlevande make skulle ha rätt till laglott. Jag anser inte det acceptabelt att en efterlevande make som varit gift i ett år ska ha samma rättigheter som en som varit gift i 30 år.

Sammanfattningsvis kan jag dra slutsatsen att både reglerna om laglotten och det förstärkta laglottsskyddet fyller viktiga funktioner i vårt samhälle. Det ska finnas sätt att komma åt de transaktioner som har gjorts av

anledningar som vi anser är fel. Arvlåtaren kan t.ex. påverkats av sin bröstarvinge att ge mycket av sin egendom till denne innan han avlider. Jag anser att regleringen behövs och det finns ingen anledning att ifrågasätta uppbyggnaden av dessa regler idag. Eventuellt skulle den snäva tillämpning som Teleman anser att 7 kap. 4 § ÄB har fått vara ett problem. Denna tillämpning står i strid med det intresse som ligger bakom laglottsskyddet och istället har äganderätten fått en starkare position. Jag menar att det som rättsfallet visar prov på ligger i linje med hur utvecklingen kring dessa regler kommer att se ut framtiden. Frågan är om laglotten kommer att försvinna ur vårt rättssystem och i så fall när detta kommer att hända. Efterlevande make kommer troligtvis att få en starkare ställning i framtiden. Laglottens försvinnande kommer att innebära att varje människa har större frihet när det gäller att förfoga över sin egendom vid sin bortgång.

Bilaga

Intervju angående det förstärkta laglottsskyddet som kommer att ingå som en del i examensarbete.

Jag skriver examensarbete i familjerätt på juridiska fakulteten vid Lund universitet. Min handledare är Eva Ryrstedt. Arbetet handlar om det förstärkta laglottsskyddet (7 kap. 4 § ÄB). Bakgrunden till varför jag har valt att göra intervjuer är följande. Jag har varit i både Lunds och Malmö tingsrätt för att undersöka fall som rör det förstärkta laglottsskyddet. Jag ville se hur domstolen dömer i dessa fall. Under de fem senaste åren som jag har undersökt har jag fått fram fyra domar som rör detta. I tre av dessa finns förlikningsavtal och i det fjärde fallet stadfäste domen att den person som påstods ha fått en gåva i själva verket aldrig blivit ägare till egendomen. Således fick jag inte fram ett enda fall där domstolen hade dömt angående det förstärkta laglottsskyddet. För att kunna få svar på mina frågor om varför få fall kommer upp i domstol beslutade jag mig för att intervju praktiker som eventuellt kan ge mig svar på mina frågor.

Jag skulle vara tacksam om ni ville ta er tid att tänka igenom era svar på följande frågor:

1. Hur många fall per år kommer du i kontakt med som rör det förstärkta laglottsskyddet?
2. Hur brukar de fall som du kommer i kontakt med lösas?
3. Vilken inställning brukar klienterna ha till sin tvist?
4. Vilka är dina reflektioner över det förstärkta laglottsskyddets tillämpning idag?

Källförteckning

Litteratur

- Carlén-Wendels, Thomas Bodelning och arvskifte, 9:e uppl., Juristförlaget, Stockholm 1994.
- Grauers, Folke Ekonomisk familjerätt. Makars och sambors egendom och bostad. Gåva. Arv, testamente och boutredning, 4:e uppl., Nerenius & Santéus förlag, Stockholm 1997.
- Hafström, Gerhard Den svenska familjerättens historia, 9:e uppl., Studentlitteratur, Lund 1974.
- Hult, Phillips Svensk rättspraxis försäkringsrätt 1947-1953, SvJT 1954, s. 638-658.
- Malmstöm, Åke & Saldeen, Åke Successionsrätt. Arv, boutredning och arvskifte, 8:e uppl., Iustus förlag, Uppsala 1991.
- Nial, Håkan Dödsrättshandlingar och livsrättshandlingar, SvJT 1937, s. 277-304.
- Saldeen, Åke Arvsrätt, 2.a uppl., Iustus förlag, Uppsala 2001.
- Walin, Gösta Ett par arvsrättsliga spörsmål, SvJT 1972 s. 125-138.
- Walin, Gösta Kommentar till Ärvdabalken Del I (1-17 kap.) Arv och testamente, 5:e uppl., Norstedts Blå Bibliotek, Stockholm 2000.

Offentligt tryck

- SOU 1925:43 Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken II. Förslag till lag om arv m.m.
- SOU 1964:35 Äktenskapsrätt. Förslag av familjerättskommittén II Motiv.
- SOU 1981:85 Äktenskapsbalk. Förslag av familjelagssakkunniga.
- Prop. 1969:124 m.m. med förslag till lag om ändring i ärvdabalken,

Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m.m.

NJA II 1928 Lag om arv.

Intervjuer

Ekbäck, Sven-Erik, advokat, Advokaterna Berg, Ekbäck & Jakobsson HB, Stockholm, 2004-05-28.

Gårder, Nils, advokat, Advokaterna Alfredson, Gårder och Sandberg, Lund, 2004-05-21.

Samuelsson, Börje, advokat, Advokaterna Peyron KB, Helsingborg, 2004-05-24.

Teleman, Örjan, advokat, Amber Advokater Halmstad Handelsbolag, Halmstad, 2004-05-10.

Advokat B (anonym), advokat, Malmö, 2004-05-11.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1939 s. 171
NJA 1940 s. 54
NJA 1942 s. 609
NJA 1945 s. 81
NJA 1947 s. 117
NJA 1948 s. 232
NJA 1961 s. 711
NJA 1973 s. 687
NJA 1976 s. 90
NJA 1980 s. 305
NJA 1993 s. 594
NJA 1995 s. 462
NJA 1998 s. 534

Lunds tingsrätt

T 768-95
T 1721-01
T 15-03

Malmö tingsrätt

T 7298-01

Stockholms tingsrätt

T 646-00
T 648-00
T 649-00
T 650-00